

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

47.

IGENÉVI SZERKEZETEK

IRTA

SIMONYI ZSIGMOND

KÜLÖNNYOMAT A MAGYAR NYELVŐRBŐL

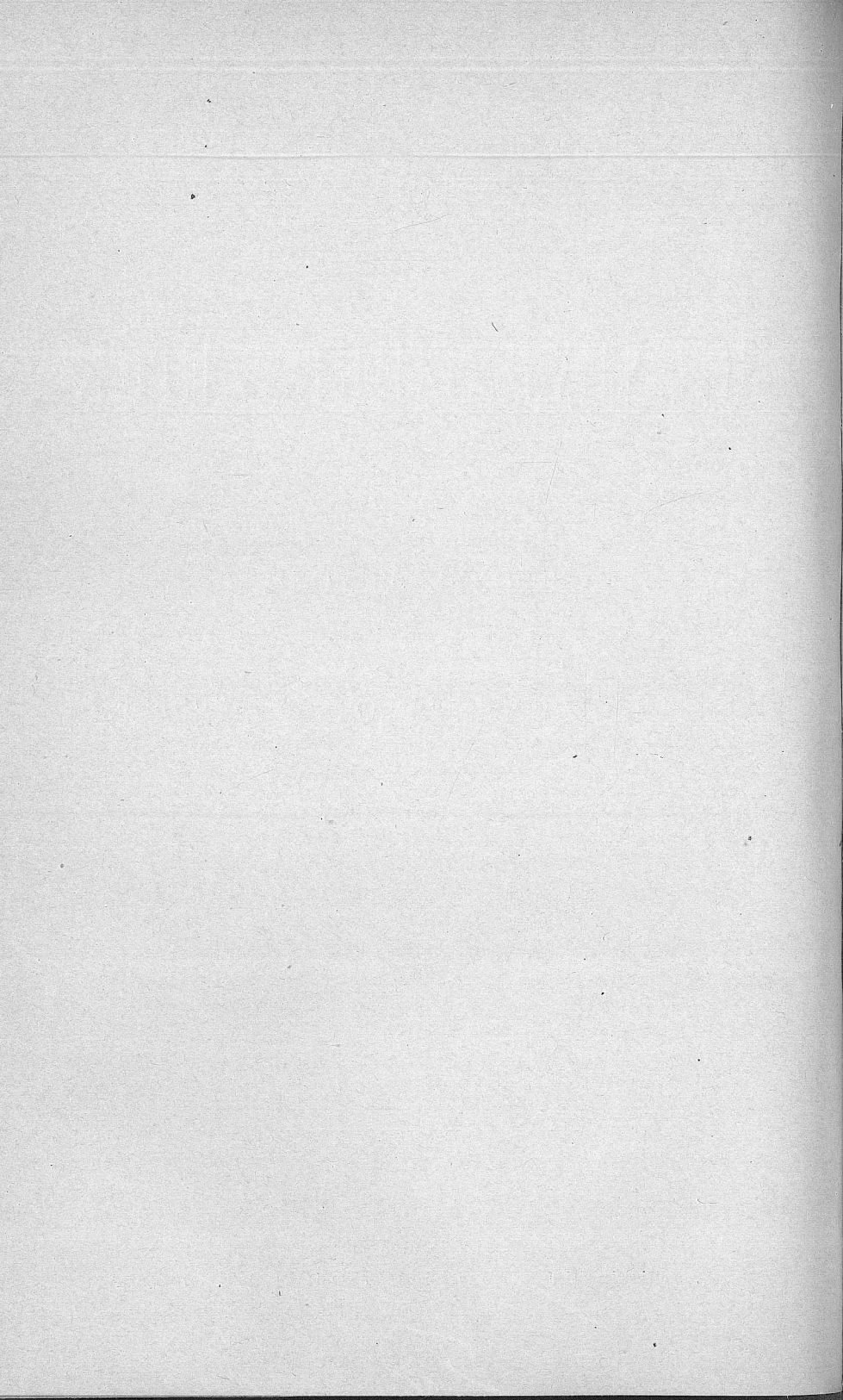

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1907

ÁRA EGY KORONA.

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

47.

IGENÉVI SZERKEZETEK

IRTA

SIMONYI ZSIGMOND

KÜLÖNNYOMAT A MAGYAR NYELVŐRBŐL

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1907

ELŐSZÓ.

A finnugor nyelvek mondattanában igen fontosak az igenévi szerkezetek. A mi nyelvünkben az utolsó századokban igen sok tért vesztek, de annnyival fontosabb, hogy fölkutassuk őket régi nyelvemlékeinkben. Ez a füzet nem tárgyalja valamennyi igenévi szerkezetünket, hanem csak azokat, amelyek eddig vagy nem voltak tüzetesen tárgyalva, vagy amelyekről szólni mostanában éppen időszerű. Az itt közölt cikkek tehát kiegészítik az e tárgyról eddig megjelent tanulmányokat; ilyenek a következők:

Barkász Károly: Írva van, írva lett, írva lesz. (Magyar Nyelvőr 1874.)

Mócs Szaniszló Gyula: A magyar gerundium-alakok történeti fejlődése. (Uo. 1881.)

Veress Ignác: A magyar név- és igejelző.

Könnye Nándor: Az ó ő képzős igenév a régi magyar nyelvben. (Budenzen-Album 1884.)

Az igenevek határozói használatáról Simonyi Zs. A magyar határozók 2. k. (1892.). — Simonyi Zs. A főnévi igenévről. (Nyr. 1880.) — Pólay Vilmos: A vogul infinitivus használata tekintettel a magyarra. (Nyelvtudományi Közlemények 1905.).

S. Zs.

NAP-LEVŐ ÉS TÁRSAI.

Szily Kálmán emlegette nemrég a Nyr-ben ezt a különös két régi kifejezést: *hó levő*, *nap levő*, de csak a Somogyi Antal koholta régi énekekkel való vonatkozásukban (l. Nyr. 31:461). Ámde ezek a kifejezések egy ősrégi szerkezet maradványai s azért megérdemlük, hogy tüzetesebben is foglalkozzunk velük.

Tudjuk, hogy a finnugor és a török nyelvek igenévi szerkezetekben époly gazdagok, akár a latin vagy a görög. Ha régi nyelvémlékeinket vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a mi nyelvünk is igen gazdag volt e tekintetben, de idő jártával e szerkezeteknek legnagyobb részét elvesztette. Fontos a régi nyelvállapotnak lehető teljes földerítése magának a tárgynak érdekességén kívül azért is, mert sok esetben közelebb visz bennünket a szárnyait bontogató összehasonlító mondattan céljaihoz.

I.

A szóban forgó szerkezet egy-egy ragtalan névszóból s a létige igenevéből áll, ez az igenév pedig háromféle alakban jelenik meg: *lévő*, *leendő* és *való*. Íme az adatok: Megfeketült *nap lévő* színöd, eltávozott ékösségöd (Szent Bernát himnusa, a 16. század elejéről, 270., ill. 274. vers, mind a két forrásban így, CzechK. 63 és ThewrK. 295). Megfeketült *hó lévő* testöd, szép orcádon halál jelönt (uo. 277., ill. 281. sor, CzechK. 64 és ThewrK. 295). — Ő fölsége mind pénzt, mind egyéb szükségét *éleg levendőt* (*»eleg lewendewth«*) akar beküldeni (1556-ból, LevT. 1:180). — *Néhai való* jó Mátyás király, sok országokat te bírál (*»ne hay walo«* 1490. RMK. 1:29). Az *mostani való* idők (*»mostanyualo«*, Komj. SzPál 36). Az ő *nehéz való* volta (uo. 37). Kérem te kdet *erők való* szolgálatomért (1547. LevT. 2:6; de u. a. levélnek 1. sorában: *örökké való* szolgálatomat ajánlom). Nem vala *egy talpalat való* földje is (Melius: SzJán. 75; nem *talp alatt való*, vö. Semmi örökünk egy *talpalatné* nincs, uo. = egy talpalásnyi, talpnyi, vö. még: Egy *talp allyané* földvel nem bír, Decsi: Adag.

30). *Vár-forma való* sátor, Thaly: Rákóczi-tár 1:6, id. NySz *Elmúlt való* esztendőben, 1653. MNy. 2:324. *Egy testvér való* atyjafia, 1685. uo. — A »*néhai való*«, úgy mondják, a népnyelvben is él még Kőszeg vidékén. Azonfölül egy háromszéki közleményben azt olvassuk: »*Katona levő*: aki katona számba van bejegyezve; pl. katona levő fiában volt támasza« (Nyr. 2:522).

Hogy ez a szerkezet ősrégi, azt bizonyítja a rokon vogul nyelv,¹ mert ott szakasztott ilyen kapcsolatokat találunk az *ālné* vagy *ālpā* 'való' igenévvél: *lām-jiw ālné pal sēwam*, szó szerint 'zelnice-fa való sűrű bozót' (= sűrű zelnice-fa bozót); *sqrñi ālné tiniŋ tajten* 'arany való drága ruhád-alja' (drága arany ruhád-alja); *vortij ālpā taw* 'kemény való gally', azaz kemény gally. Szilasi Móríc tárgyalja ezt a vogul szerkezetet (NyK. 26:141) s kiemeli a magyar s a vogul kifejezőmód közti különbséget: hogy t. i. míg mi azt mondjuk »arany-ból való ruhaalj«, a vogul »a casus obliquust jelöletlen hagyja, úgy hogy az *ālné* szinte melléknévképzővé gyengül.« Látjuk azonban a fönt idézett példákból, hogy valaha a magyar is így beszélt: *arany való ruhaalj*. — És hasonló jelenségeket találunk a törökségben; az oszmani pl. így használja az *olan* 'való' igenevet: *ölmüş olan*, szó szerint 'a megholt levő' (a halott), *jazmiş olan* 'az írott levő' (az írott); *topal olan adam* 'a sánta levő ember'.

E szerkezetnek a magyarázata nem nehéz. A jelző tulajdonkép egy-egy előbb megvolt vagy gondolt mondat állítmányának összevonása, mintegy a főnév jegyül való megrögzítése. Például a *piros rózsá* jelzője ebből a gondolatból áll elő: *a rózsá piros*. Minthogy pedig *a rózsá piros* tulajdonkép a. m. *a rózsá piros van*, ebből az következik, hogy *a piros rózsá* helyett is lehetséges ez a szerkezet: *a piros lévő rózsá*.² Vö. idézett példáink közt: a király pénzt... *elég levendőt* akar beküldeni = annyi pénzt, amennyi *elég leend*.

¹ Valószínűleg az osztjában is megvan, ezt az alább említendő egyezéssel következtethetjük. — Jól sejtette Szilady Á. (RMK. 1:270): »Valószínű, hogy a *naplevő*, *hőlevő* olyan régi magyar kifejezések, melyeket a Sz. Bernát himnus magyarítója mentett meg az elenyészéstől.«

² Vö. Kalmár Eleknek a jelzőről adott magyarázatát: »A jelző nem egyéb, mint másodlagos kiegészítő, csak hogy a másodlagos állítmány [a *van* helyett *lévén*] hiányzik mellőle. Ehelyett: *piros lévén a rózsá szép*, csak ezt mondjuk: *a piros rózsá szép*.« (Rendsz. m. nyelvtan 224. §.) Hasonlóképp mondja Brunowszky Rezső (Rendsz. m. nyelvtan 163. §): »A jelző keletkezését ekképen lehet röviden föltüntetni: *piros lévén az alma szép*, ehelyett

II.

A *nap-levő-höz* hasonló igenévi szerkezet az, amelynek példái: *farkas-ordító tél* (Faludi), *lába-fájó ember* (NySz.). Csakhogy nem a létige igenevével van dolgunk,¹ s azonfölül az a nagy különbség, hogy a megelőző főnév itt *alanya* az igenév kifejezte cselekvésnek: *farkas-ordító tél* = mikor a farkas ordít(ása behallik a faluba), *lába-fájó ember* = akinek a lába fáj. Mai nyelvünkben ez a kifejezésmód is ritka, csak egyes állandó kapcsolatokban él. De régente ez is közönséges, eleven szerkezet volt, mint az itt következő változatos példák mutatják:

szem-fájó, fő-fájó, (és főfájós), oldal-fájó, gyomor-fájó, bél-fájó, has-fájó, lép-fájó, máj-fájó — mindezek a NySz.-ban; *vese-fájó, hézag-fájó* Murm.; *ín-fájós* Nyr. 3:498; »módatlan *fül-fájó ének*« (= amelytől az embernek a füle fáj, Kovács: Közsm. 53); — *hideg-lelő* (akit a hideg lel) BodK. 10; *hideg-lelős* Fal. NySz.; *bélmenős*: hasmenéses MTsz.

Ezeknek nagy részét személyragos előtaggal is használták: *feje-fájó, szája-fájó foga-fájó, orra-fájó, lába-fájó, oldala-fájó, ágyéka-fájó, béli-fájó, hasa-fájó, joha-fájó, mája-fájó és lépe-fájós* NySz.; — *lépe-fájó, joha-fájó, szíve-fájó* Murm. — *söt inai-fájó* NySz. és *minden teste fájó*: *apoplecticus* Murm. — *hasa-menő és hasa-lógó* MTsz. *magva-folyó, vére-folyó és hasa-folyós* NySz. *hava-járó lunaticus*, Arany: Arist. Felhők 392 (»akinek feljö a hava«, magyarázza a Glosszárium); küldik az *ereje-hanyatló, fáradt proletárt* (Mikszáth: Galamb a kalitkában).

maga-kellő: *philautus, arrogans* MA. (= aki csak maga kell vagyis tetszik magának; ma is él Háromszékben, MTsz.); a *három magunk viselő kardunkat...* (Bethlen G. végrendeletében) = amelyet magunk viselünk; — *kecske-rágó*: *caprificus* Murm., ma *kecskerágó és kecskerágtató*: *Evonymus*; — olyan *medveménő* lovat vett: *cammogó forma* (mely úgy jár, mint a *medve mén*, Sopron m.) Nyr. 33:119.

számár-forgató malom: *mola asinaria* Murm.; *számár- vagy ló-forgató malom* Nom. 1641. NySz.; *számár és barom hajtó malmok*: *molae asinariae et jumentariae* Com. Jan. NySz.; *víztekerő malom* NySz.

két ökör megszántható mező KCsipk. Bibl. I. Sám. 14:14 = »*media pars jugeri, quam par boum in die arare consuevit*«; ezelőtt...

ezt mondjuk: *a piros (+lévén) alma szép.* — A NyK. 34. k.-ében, ahol Kalmár bővebben kifejti nézetét, a 88. lapon csakugyan azt mondja, hogy a jelző és jelzett szó között a *való* igenév kellene, de hogy ez minden előtte ismert nyelvben kimarad. Íme látjuk, hogy a magyarban valaha megvolt s a rokon nyelvek némelyikében maiglan megvan. — A görög nyelvben ő *Σωγράφης παῖς ὢν...* 'S. gyermek lévén...', tkp. a. m. 'a gyermek levő S'.

¹ Kivételesen avval is találkozunk: »Igaz és az egyházi szentelésre *hatalmok levő* püspökek szentelték volt fel őket» (Veresmarty: Megtér. 327). — Vö. oszm. *horoz çok olan jerde sabah geç olur* 'kakassok levő helyen későn lesz reggel'. Más példák Kúnosnál Oszm. Nyelvkönyv 297, 326.

tíz ember kapáló szőlőnek taxája volt 3 forint (1700 Oklsz.; hasonló példák 1638-ból uo. a *kapál* cikkben); — »egy ember vágó rét: melyet egy ember egy nap lekaszálhat« Nép, Lehr: Toldi 209; a törött lábra »hat ökörrántó füjet« kell megszáritani... Ethn. 13:218 (Göcsej; az elnevezés valami olyas babonás hiten alapulhat, mintha azt a füvet csak hat ökör tudná kirántani, vagy akit avval gyógyítanak, olyan erős, hogy csak hat ökör tudja elrántani helyéből, vö. »rettegő fű, mellyel annak a fejét párolják, aki nagyon megijedt« Lehr. az id. h.).

barom élő föld (legelő) 1565. NySz. *barom járó föld* (ahová a barom jár legelni) 1573. GazdtSz. 2:291. és 1588. Oklsz.; »*fejsze folyó erdőkben* minden háborgatás nélkül fát vágta« 1692. Oklsz.; *vízálló tócsák* NySz.; *verejték járó lik*: pori Murm. — »*csorda-járó*: csordaút, csordacsapás« és »*csorda-kelő*: *csorda-gyűlőhely*« Háromszék, MTsz.

nap szökő esztendő: annus bissextilis Murm., MA. stb. (magyarázata Nyr. 2:61); *napszökő hó*: mensis *intercalaris WF. (vö. *szökő-nap*, *Mátyás-ugrása*: dies intercalaris uo.) — *farkas-ordító tél* Fal., *farkas-ordító hideg*; — »mikor az első napsugár szökik be a kísértet-járó éjtszakába« PNapló 1895. IV. 24. vcikk.

»*rozserő körte* = *rozsszal érő körte*« (Somogy, MTsz.), de tkp. olyan körte, mely akkor érik, mikor a *rozsa* érik; »*árpaeő*: árpával együtt érő; így nevezik azon korai körtefajt, mely a tavaszi árpával egyszerre szokott érni; van *búzaeő* és *rozserő* nevű körte is« CzF. — nyilván ebből elhomályosult összetétel az »*árpári alma*: aratáskor érő, kellemes ízű, jó fajú savanyú alma« (csángó gyümölcsnevek közt Nyr. 7:382); — »a baromfi közül a *rózsahulló* a legjobb« (Enying vidékén hallottam, s kérdésemre így magyarázták: »akit rózsahulláskor ültetnek«, tehát még az előbbieknél is pregnansabb, mert a hullás csakis a rózsára vonatkozik, a baromfira nem).

mennyütő kő (Murm., GyöngySz. NySz): mennykő, tkp. az a kő, amellyel a *menny út* (vö. »fulmen: *meny-eütes*, fulminare: *meny-eüt*«, így vonta el Verancsics a *mennyütőből* s *mennyütésből* a *mennyüt* igét, mint a *mennydörgésből* lett *mennydörög*); *mennydörögő mennykő*; — *harangütő óra* (17. sz.-i Csízio, Nyr. 29:257): »olyan óra, amelynek harangja üt«; — »nem illettek engöm de még csak egy *fenyeővő* szová söm: nem mondták, hogy egyen meg a fene« MTsz.

keresztjáró napok (NySz. *járó* és *nap* alatt; »dies supplicatio-num: *kőrezt iaro*« Murm.; »*keresztjáróba epistola*« DöbrK. 333): amikor keresztrel járnak, de tkp. amikor a kereszt jár¹; *teke játszó hely* (17. száz. NySz.), ahol tekével játszanak, de talán így is lehet magyarázni: ahol a teke játszik; szintúgy az Aranyánál előkerülő *szava-játszót* (»a templomnak egy nem szavajátszó öre« Sz. László; »szavajátszó ember« Nép, Lehr: Toldi estéje 277); vö. Nyr. 4:387.

¹ Hasonló, de kétes magyarázatú kifejezés: »Zenyerven kelth *kereszt-fekw chyetertek nap* vtan zonbaton, anno 1556« LevT. 1:185. (Melich J. Szláv jöv. 2:333. nem említi sem ezt, sem a *keresztjáró napokat*.)

vére hulló fü: chelidonia NySz; *magva-váló szilva* MTsz. — *a végehosszanemszakadó rónán*, Jók. Eppur si muove¹ 4:60; — *színe-menős* a. m. színehagyó CzF. *kezeragadós* a. m. enyveskező, tolvaj Nyr. 2:476; *sisakingós* Hektor, Szabó I. Ilias.

Tehető igékből: *szava-hihető* (a 16. sz. óta, NySz), akinek a szava hihető, hitelt érdemlő (de keletkezhett a *nagy-ehető*-féle tárgyas szerkezetek mintájára; vö. még *szava-hitt* ember NySz); *szavabévehető*: szavahihető, Szék. MTsz.; — *haszna-vehető* (a NySz-ban nincs meg); »a többi nem volt igen *hasznavehető*« (Prónay I. levele Kaz. L. 1:95); vö. előbbi idézeteink közt: *két ökör megszántható mező*. — »Messziről, csak *lélek-hallhatólag*, mély, csodás hang ébred, újra vesz« (Tompá: Éji kép).

A nyelvemlékeken kívül a rokon nyelvek is tanuskodnak e szerkezet régisége mellett (noha tudtomra még nem tárgyalta senki a rokon nyelveknek ez érdekes jelenségeit). Megtaláljuk pl. a vogulban, osztjákban és votjákban. Íme néhány példa:

Vogul: *uj lülöp saw nöl* szó szerint 'állat álló sok föld-fok' = sok földfok, amelyen állatok állnak, Munkácsi: Vogul népkölt. gyűjt. 3:293; *putij gwpä, nulij gwpä saw jä* 'jégvize omló, árvice omló sok patak' uo. 3:324; *ēryä lakwēp ēkwä* 'éneke folyó asszony' azaz folyékony énekű uo. 4:20; *väs nāpminj xqt xōyxēlt ünle'im, lunt nāpminj sāt xōyxēlt ünle'im* 'vadréce bukdácsoló hat folyócskát lakom, lúd bukdácsoló hét folyócskát lakom' Munk. Vogul nyelvj. 50 (hasonló példa a 81. lapon); *nan ünlenē nājij kwol sāmännē... minän* 'a magatok lakó isten-asszonyos házatok szögletébe... menjete' stb. 56.

Osztják: »*xār kilvi ālēj soj ālēj killem*, rénbika kelő reggeli zajra ím fölkelek« stb. (Pápay: Osztj. népk. gy. 77); *As-patta iki* 'Ob-befagyó-hónap' (vö. magyar példáink közt: *nap-szőkö hó*).

Votják: *koñj-bižon vugalti koškom, šala-šupson surdäti koškom, dukta-lobdžon vir-jilti koškom* 'evet-futó buckáson megyünk, császármadár-szopogató nyíresen m., fajn-röpködő domb tetején m.' Munkácsi: Votják népkölt. hagy. 256 (hasonló szerkezetű változata NyK. 17:288; más példák V. n. h. 257); — a votjákban még ilyen szabadon szerkesztve is: *koñj-ka bižon vugaljostid kuškod-burjod-kä*, szó sz. 'evet-ha-futó buckásokon keresel-válogatsz-ha' = ha evetfutó buckásokon keresel, uo. 318 (több példa is).

Tudjuk, hogy nem csak a folyó cselekvés igeneve szerepel ilyen alanyi összetételekben, hanem a *-tt*-képzős igenév is az *esze-veszett*, *üggye-fogyott*, *ina-szakadt*-féle kapcsolatokban; valamint *vére-hulló* = aminek vére hull, épügy pl. *foga-hullott* (senex edentatus 1653.

Erd. Múz. 1901. 39) = akinek elhullott a foga. Továbbá a *szél-ütött és hideg-vette-félékben* (= akit a szél megütött, a hideg megvett). Aztán az olyan tagadók, minők: *haszna-vehetetlen* (>*hasznvétlenül* v. *hasznavétlenül*) MNyelvészet 6:330), *vége-láthatatlan*, »*egy könyve-esetlen száraz szemmel vala*« RMK. 2:47, »ó kegyelme sem bírheti *kenve esetlen*« Nádasdy Lev. 130. Végre azok, melyeknek utótagja melléknév: *felemás*, »*szava-foganatos ember*« (Erdély és a porta 96) stb. Ezekről ezúttal nem szólok (l. Nyr. 4:437—441), csak azt említem, hogy valamikor ezeknek is sokkal nagyobb divatjuk volt, és hogy valamennyinek van megfelelője a rokon nyelvekben is.¹ A vogul szórul szóra azt mondja, hogy 'hegyetörött vas' (NyK. 26:187), az osztják: 'fája-megnőtt erdő', a votják: 'kéz-aszott ember' (a MünchK-ben *keze-aszott ember*, l. Nyr. 4:437); a vogul s az osztják: 'vége-ér(het)etlen város', 'állat-éretlen messze föld' (ahová még az állat sem ér el, NyK. 25:222, 30:454), a votják: 'holló-áthatolatlan fekete erdő' (Munk. Votj. népk. 258); végre a vogul: 'torka-hangos ember' (Nyr. 4:438), 'keze-ügyes nő' (NyK. 26:187), az osztják: 'földje-magas erdő' (Pápay: Osztj. népk. 76), osztj. és finn 'szem-fél' azaz félszemű (Castrén: Ostj. Spr. 95) stb.

III.

Azt a szerkezetet, melyben az -ó ő-képzős igenévhez szorosan csatlakozik egy megelőző főnév, mai napság rendesen csak egyféle jelentésben szoktuk használni: tárgyi viszony jelölésére, pl. *dolog-bíró ember* = aki a dolgot bírja, *szív-szaggató sikoltás* = amely szívünket szaggatja. De ez a szerkezet is sokkal gyakoribb és sokkal szabadabb volt régebbi nyelvünkben. Egészen rendesen használták olyan esetekben is, amelyekben újabb nyelvünk vagy egyáltalán nem, vagy csak egyes állandó kifejezésekben őrizte meg. Így:

1. Ma is él még egy-két ilyen személyragos kifejezés: *színe-hagyó*, *szava-tartó*, de régi irodalmunkban minden lépten-nyomon találkozunk efféle kapcsolatokkal: »tisztessége minden *idvessége kívánó* léleknek azt vallani« ÉrdyK. 160; megvénhettem és nem láttam igazat... *eledele keresőt*: quaerens panem Kulcsár K. 88; *ura áruló*, Melius: SzJán. 59; *huga-ölő*: sororicida, Calep.; *egy attyafia meg ölü* gyilkos, Telegdi: Evang. 3:292; *ura-szerető*:

¹ A törökben is *başj-bozuk* szó sz. 'feje-romlott', *gözü-şaşj* 'szeme kancsal' stb. Vö. Kúnos: Oszm. Nyelvkönyv 326.

philodespotus MA., Gyarm. Nyelv. 1:306; *gondja-viselő* KCsiph. Bibl.; *hamva-vévő* uo. IV. Móz. 4:9 (így Károlyi stb. 1. NySz); *vagyon 4 gyertia hama uueuo* Radv. Csal., NySz; *ágya-gyalázó* Zrinyi 11:26; *ura gyalázó* asszony Szatm. HCent. 144; *farka csóváló eb* Megy. 3Jaj 2:62; *hiti-szegők* az pápisták Pázm. Öt levél 111, 161; *marka pökő* NySz; *szava-tudó* a. m. ékesszóló, Haller J. és Fal., 1. NySz; *vétke valló* Fal.; *kedve töltő kényesség* Fal.; *teste gyengéltető*, lágy puhasággal kényeskedő asszony Fal. 196; az ilyen adósságvallót és a fizetéshez készültöt meg szokták várni ... uo. 289; nyughatatlan, *kedveváltoztató* (a szerencse) uo. 292; — újabb népnyelvi példák: *agyafúvó* (dühös), *lábafező*, *nyakavágó híd*, *szájjátató* (ezeket Nyr. 4:387 idéztem); az újabb irodalomból: *eszébíró ember*, Ellenőr 9:246; *szavaálló ember*, Dóczy: Faust (családi kiad. 67; a *szavartartó* változata); *bűne-bánó*, Greguss Gy. Luziád. 34.¹

2. A régiségben gyakran többesszámú főnév függ az ige-névtől: két meddői, kik *ajtók tartók* valának: qui janitores erant, BécsiK. Eszter 2:21; az hadakozó, bajvivó, *várák-, várasok-rontó* magyar vitézök, Tin. 3; *házasság és eledelek tiltó* eretnokség, Matkó: BCsák. 26; *a mindenek látó isten* Pázm. LuthV. 433; néha azzal gyűlölteték, hogy ország-háborító, *pártolkodások-szerző* Pázm. Préd. 52; *lelkek dögösítő mótely* GKat. Titk. 15; »Putiphart némelyek a Pharaó szakácsinak és a *barmok le vágók* előttök járójának ítélték lenni«, Tyukodi: József patr. 112; »*elmék-megvesztegető* nevem volt tőle« Bethl: Élet. 198.

3. Érdekes, hogy régente ennek a személyragos főnévnek még birtokos jelzője is lehetett, s ezáltal ilyen kifejezések keletkeztek: ki mindeneknek ura, ki *ő neve viselőket* mennyországgal elégejthet, Kat.-leg. 3222; Úrnak minden útai irgalmasság *ú hagyása és vallása* tévéknek: requirentibus testamentum ejus et testimonia ejus KulcsárK. 46²; *város gondja viselő tisztartó*: aedilis Murm.; *eb füle maró légy*: ricinus uo. és Szikszai Nom.; *isten ígéje hirdető* papság, Sztárai; *mindeneknek haja borzasztó csudálkozás*, Tolnai: Vig. 270; *Isten neve valló ember* Sylv. UjT. 2:167; gyűlölte ő azokat az nagy *Isten beszéde utáldokat* RMK. 6:210; *Isten ígéje hirdető* prédikátor Beythe: Epist. 233; *isten háza ganéló papok*, *isten szőlője pusztító vadkanok*, Melius: SzJán. 432; Jesua, zsidóul megváltó, *idvösségünk ára fizető*, Melius: Préd. 163; egy kalán [-fűrő] vagy *hordó aknája fűrő* 1638. OklSz.: a Liber Concordiae, mely ez alatt az *igaz tábor jele vesztő* név alatt Liber Concordiae volt, Balásfi T., id. Nyr. 3:406; *egy igen maga kedve kereső dáma*: grand' amica del comodo, Fal. 79.

4. Még sokkal gyakrabban volt az igenév előtti főnévnek melléknévi jelzője: *idegen isten imádók* (akik idegen istent

¹ Más-személyű előrésszel: *lelketek vesztő*, Balásfi, id. Nyr. 3:406; te Thököly, *házaik-pusztító*, Thaly: Adal. 1:175; derék, *szavadtartó ember*, Győry V. Don Quij. 37; sem apám, sem anyám, sem *gondom viselő* NépkGy. 3:15.

² Más személyű névmással: *légy én szómszóló* ThewrK. 306; *mi szónk szóló*: advocata nostra DomK. 274.

imádnak): idololatrae JordK. 929; »egy napelő lelkű allat«, olv. egy nap élő lelkűs állat: hemerobius Murm. 133 (így Arany J. Arist. Felhők 224. v., vö. ném. *Eintagsfliege*); szomorucamutatók ne legyenek Sylv. UJT. 1:10; 200 forint érő lovat kér LevT. 1:223; 1600 mázsa arany érő MA. SB. 262 (l. érő NySz); ezüst, arany és efféle drága szerszám tartó edény: abax, Calep.; az új hit reszelő atyafiak, Pázm. Kal. 86; ezek alatt a szomszéd országok emésztő hadak alatt az török sem mulatá dolgát, uo. 437; az emberi csontok meztelenítő s agykoponyák koppasztó helyen, GKat.; az ilyen új hit-faragó predikátorok, Tasi: Feukt. 6; amaz velle egy só évő társa az ördög, Balásfi: Csepr. isk. 388; és tön három nap járó földnyi közt, KCsipk. I. Móz. 30:36; tiszta élet szerető emberek. MonOkm. 23:147; így lehetsz jó példa adó másoknak, Nógr. Idv. 72; mással azon egy személy kérők és egy leány szeretők, Com. Jan. 116; ritkán találkoznak magok elméjétől új munka szerző emberek, Hall. Paizs, előb. 3; az övökben szőlő és egyéb gyümölcsfák nyesegető horgas kés volt vonva, Hall. HHist. 2:338; mert miként Phosphorus az hajnal-emelő, a több csillagok közt fényesebben fénylő, így az egyebeknél több szépség viselő, Gyöngy. MV. 2:289; ne tartsanak gyáva sok szó fecsegőnek, Orczy KöltH. 44; búval vagyok bővelkedő, sok nyomoruság szenvedő (régí népdal) Ethn. 11:418; Achselträger, kétfél-ámitó, praevicator, Márton Szót.; jóhír-mondó, Arány: Arist. Lovagok 568. v. »sok nép'-ismerő« Dóczi: Széchy M. 117.

5. Előkerülnek ilyen tagadó szerkezetek is: minden gyümölcs nem termő fa kivágatik, Lépes: PTük. 126; egy darabig játszánk seb nem ütő szerrel, Arany J.; a haragnemtartó Isten, Jók. Vadon vir.¹ 2:38; háznemtartó fiatal ember, Baksay: Jáheli; — személyraggal: hasa-nem-néző: désintéressé, Kaz. Munk. 1:127.

6. Ma is mondjuk egy-két névmással: a-mondó vagyok, mi-tévő legyek; de régente ezeknek is sokkal nagyobb volt a divatjuk, s kivált a maga névmás volt gyakori az igenevek előtt. Példák: amit parancsolsz, a tévő leszek, Fal. 59, 820; ha e tévő leszek, s társaim megsajdítják: kiszidnak a világból, uo. 287, 592; avvalló vagyok MTsz. (az-valló vagyok, azt vallo); én mégis a hívő vagyok, hogy... (Term. Közl. 1892, 332); — tégy szert reá, szükségedben jó tüköröd lészen, melyben megláthatod, mi-hagyó, mitevő légy, Fal. 440; — az ő testek mintegy öntött paizsok egybeszövettek egy más nyomkodó héjakkal, Kulcsár: Evang. 221; egymás szeretők, Balassa B. 230; éljeteik egymás vigasztaló igaz szívességben, Fal. 901; — ma is mondjuk: mindenható, mindentudó; régente azt is mondták: minden-gyógyító fű: panacea, Com. Jan. (NySz); vagyok alázatos és semmi-tudó, EhrK. (több példa NySz); mint, vetköztette le Numa semmi hívőségét Rómanak, Vitk. Munk. 1:111; — a maga névmással való kapcsolatok pl. a NySz-ban: maga-bíró, maga-hányó és maga-vető, maga-mutató és -mutogató, maga-óvó, maga-őrző, magaszépegető, maga-szerető, maga-tartóztató, maga-türtető, maga-viselő (»becsületos méltósággal maga viselő: gravis« Com. Jan. 184); ige-kötővel: maga-megalázó, maga-megtartóztató; — »maga-vádoló tolvaj«

PozsK. 6; s ma is él még a Székelyföldön a *maga-kellető* és *maga-vető* (MTsz).

7. Végre a ma is élő *nagy-ehető*, és *nagy-íható* társai: én vagyok a *nagy-tűrhető* isten, MA. Bibl. előb. 1; *hosszu-tűrhető* MA. Scult.; »csoda *nagy-tehető* volt szava« Révai M., Figyelő (Abafi) 9:3; *nagy-tehető*, *minden-tehető* (vö. *nagyható* NySz és *minden-ható*), *elég-tehető*, *jó-tehető*, *dolog-tehető*, *semmi-tehető*, mindezek a NySz-ban; *minden-tehető* még Vitk. Munk. 3:116; a quinta essentia az orvosságban *több-tehető* [hathatósabb], mintsem a nagy keverék, Fal. 419; ott lakik a Palkó *nagytehető* bátyja, Csepreghy Ferenc (és Nép, Pest m.); *nagy-kiálltható*, Kisviczay: Adag. 491; — *hajó-viselhető*: navigabilis, naviger MA.; *maga-menthető* lészen-e? Toln. Vig. 11; az eretnekek *magok-menthető*k, GKat. Titk. 5 (szintügy *maga-menthetetlen* s több efféle, l. NySz); — *kenyere-megkereshető* állapotra tett szert (Háromszék) Nyr. 2:523; a magyar hallgató, nem sok szó fogható 1770. Kolumbán Gy. Vida György 5; *írás nem olvasható* ember vagyok, Zvon. Post. 2:210.

(ISTEN-ADTA.)

Az olyan szerkezetekre nézve, minő az *isten-adta gyermek* és a *szerettem komámasszony*, régóta szétágazik a magyarázók véleménye.

Nem csoda, hogy a nyelvészek e kifejezésekben eleinte csakis igealakokat láttak s azt hitték, hogy ez az *adta* és *szerettem*-féle jelző tulajdonkép csak melléknévül használt ige, mert hiszen teljesen úgy hangzik, mint az *adta* és *szerettem*-féle igealak. A nyelvészek tehát az első látszat szerint ítélték. Így már egyik legrégibb nyelvtanírónk, Molnár Albert, azt mondja, hogy az ilyen kifejezések, minők pl. »látta, kérte, visus, petitus a quopiam« a tárgyias igealakból lettek (1610, Corp. Gram. 235, de uo. a »látott, főtt, visus, coctus«-féle igenevekről is azt mondja, hogy nem egyebek az ige perfektumánál: »sunt autem ipsa verba perfecti personae 3.«). Pereszlényi Pál hasonlóképen írja az igenevek tárgyalásában: »Quae desinunt in *a* vel *e*, etiam sunt ipsa tertiae personae prae-teriti... ut: egér *rágta* sajt, a mure rosus caseus; szél *kergette* polyva, a vento direptae pallae; hideg *vette* legyecske, frigore usta musca« (id. h. 427; de uo. 482 a »*nép láttára, fülem hallottára*« szólásokban is tovább ragozott igealakokat lát). Igének tartotta Révai Miklós is (Szép Toll kézírata 3:91¹), azért hibáztatta a szóegyeztetést Lépes Bálintnak ebben a mondatában: *Emberék nem lakta* kietlenek lennének palotáink (l. Nyr. 36:40). Annak tartja Versegly is és érdekesen veti egybe az angol nyelv rela-

¹ A Bécsi-kódexet magyarázó kéziratában azt írja Révai: »Már nem látom *szerettem* barátomat..., ad literam: non videbo dilexi amicum; már elnyöttem az *anyám varrta* ingeket: attrivi mater mea consuit indusia«. S ugyanannak a füzetnek egy más helyén idézi mint hasonló szerkezetet a héber relativum kihagyását: »Ducam caecos *bđerék lő jādāyū* in via non norunt, nobis prorsum ita est: vezetem a vakokat a *nem esmérték* úton, quin relativum adhiberi debeat: *kirjath chānā Dāvid*: urbs resedit David aequae nostri et moris: *Dāvid lakta város*.«

tívum nélküli jelzői mondatával: »Man findet bei einigen Schriftstellern statt des Participii praeteriti ein Verbum finitum in der gehörigen Person als ein Adjektiv, als: *szerette* fiát nem látja többé, statt szeretett: seinen geliebten Sohn wird er nicht mehr sehen. Az egymást *üldözték* emberekből ritkán válhatnak igaz barátok: aus Leuten, die sich einander verfolgt hatten, werden selten wahre Freunde, statt: az egymástól *üldözött* emberekből usw. Diese gezwungene Redensart hat eine grosse Ähnlichkeit mit der viel natürlicheren der Engländer, wo man das Pronomen relativum weglässt: *my son I loved is gone*, statt: *that I loved: szeretett* fiam meghalt...« (Neuverfasste Ung. Sprachl. 1805. 257). — 1858-ban Riedl Szende azonosítja e kifejezésmódot a tárgyas igealakokkal és egészen olyanformán értelmezi, mint Versegly: »Der Gebrauch des... Praesens perfecti objektiver Konjugation als eines, den Relativsätzen anderer Sprachen entsprechenden Adjektivums« (Magyarische Grammatik 269). — 1863-ban P. Thewrewk idéz egyes példákat a nyelvnek naív őskorából, hogy a beszédrészek nincsenek egymástól szigorúan megkülönböztetve, sőt hogy pl. »egész mondat melléknév gyanánt állhat: *magvaváló szilva, szárnyaszegett madár, mihaszna ember, a süttöttem kenyér, akkora* [az-kora] ember, *afféle, efféle* dolog,¹ *istenadta* kis barnája« (Kalauz 1863. 61. l). — 1873-ban egy német nyelvész, Arendt, magyarázta a szóban forgó szerkezetet ilyenformán: »*Egy (isten-adta) szív*: unum (deus-dedit-id) cor«, tehát szintén jelzőül használt egész mondatot látott benne (Zeitschrift für Völkerpsych. und Sprachw. 3:220). Szintúgy fogja föl Misteli (Charakteristik 1893. 366). Veress Ignác is igealaknak tartja, minő az *eszem-iszom, türöm-fű, félsz* stb., és panaszkodik, hogy »nyelvtanosaink közömbössége miatt e használat is veszendőbe megy, mert nem veszik számba a még élő eseteket.« (A m. név- és igejelző 1886. 24.) Zolnai Gyula is a mondatból lett szók között tárgyalja (Mondattani búvárlatok, NyK. 23:147; hozzá csatlakozott Balassa TMNy. 366). Újabb nyelvtaníróink közül még így fogja föl Szinnyei és Négyesy. »*Istenadta, dércsípte, porlepte, szúette*. Ezek tkp. melléknévül (jelzőül) használt puszta mondatok (alany és állítmány), pl. *por lepte* be a könyvet, azért *porlepte* könyv; *szú ette* a fát, azért *szúette* fa« (Szinnyei: Rsz. nytan⁹ 50; így Négyesy: Rsz. nytan² 54, Brunowszky: Rsz. nytan 189).

¹ Az *akkora* és *efféle* alakokról más magyarázat TMNy. 569, 580.

Más magyarázatot kockáztattam *A szavak összetétele* című ifjúkori pályamunkámban (1875. Nyr. 4:440): hogy t. i. az *isten-adta* épolyan birtokviszony, mint pl. a *szó-fia beszéd*, a birtokos személyrag pedig a *-t-képzős* főnévhez járult, olyanhoz, minő vkinek *élte* v. *holta*, valaminek *veszte* stb. Eszerint *isten-adta* annyi volna, mint Istennek adása, adománya (**isten-adata ember*: vö. hogy pl. Nagykőrösön azt is mondják: *magam sütése könyér*, Papp Imre értesítése). Bizonyítéku idéztem a hasonló finn szerkezetet: *jumalan antama mies*, mely szó szerint a. m. isten-adása v. adománya ember. Az *isten-taszította*, *isten-teremtette*-féléket pedig úgy magyaráztam, hogy »ezek újabb alakulatok s ama régibb *isten-adta*-félék analógiájára készültek, ... a nyelv-érzék elfeledte ezen stereotíp kifejezéseknek eredetét, ... az *isten-adtában* nem látott egyebet, mint a tárgyas perfektum 3. személyével egészen egyformán hangzó alakot: *adta*. Ez a hamis analógia vezette a legújabb irodalmi nyelvet is ilyen kifejezésekre: az *említettem* könyv, az *idéztük* nyilatkozat. Forrásaimban [akkor csak népnyelvi s újabb irodalmi forrásokból merítettem] egyetlen egy ilyent találtam: *szerettem* komám asszony«.

P. Thewrewk Emil ama pályamunkám bírálatában így nyilatkozott e kérdésről: »Az *isten-adta*-féléknek magyarázata, habár egészben véve nem érdektelen okoskodáson alapszik, meg nem állhat [olv. nem állhat meg]. Nemcsak azt találjuk, hogy *szerettem* *komámasszony*, hanem még ilyest is: Örül mint a *másét elverte* gúnár, Ballagi Példab.« — Én ezzel szemben fönn tartottam s ma is fönn tartom véleményemet, mely szerint e kifejezések nem ígét, hanem birtokviszonyt foglalnak magukban, de avval a módosítással, hogy nem a *-t-képzős* főnevet, hanem a *-tt-képzős* melléknévi igenevet látom bennük, tehát az *istenadta* alakot ebből származtatom: *isten-adotta*.¹ Ennek az igeneves magyará-

¹ P. Thewrewk Emil néhány évtizeden át — sajnálatunkra — semmi figyelemben nem részesítette a magyar nyelvészet irodalmát, semmi tudomást nem vett az azóta történekről. 1899-ben ugyanis újra foglalkozik az itt tárgyalt szerkezettel (Akad. Értesítő 339—349) s a 347. lapon mégis csak **isten-adata*-féle magyarázatomat cáfolja és sejtelve sincsen az igenévi magyarázatról. Pedig már 1881-ben így módosítottam véleményemet: »Az *isten-adta*-féle kifejezéseknek vagy *isten adata* vagy *isten adottja* volt az eredeti alakjuk« (Az analógia hatásairól 15), 1891-ben pedig, iskolai Magyar Nyelvtanom 4. kiadásában (156a. §) az összetett igenevek közé soroltam őket, s azóta ezt a fölfogást átvette a legtöbb iskolai nyelvtaníró (Gulyás 1893, Halász 1897, Makláry 1900, Balassa és Balogh 1901 stb.). — Thewrewk

zatnak is van már némi multja; így fogták föl a dolgot: Gondol Dániel (Magyar Nyelvtan 1845. 2: 75¹), Szvorényi József (Magyar Nyelvtan 1861. 374. §: »Használtatik a mult részesülő névileg, jelzőül: A *vettem* levelek nem jó hírt mondanak...«), Riedl Szende (Magyar Nyelvtan 1864. 225), Takács István (NyK. 3: 213), Kiss Ignác (uo. 15: 190), Imre S. (A m. ny. tört. 1891. 209.)

Ha már most hozzálatunk föltevésünknek tüzetes bizonyításához, először is azt az ellenvetést kell megelőznünk, hogy az *isten-adta, füst-fogta* és sok más ilyen kifejezésnek második eleme hangzásában közelebb áll a tárgyias *adta, fogta* igealakhoz, mint az *adott, fogott* igenévhez. Kétségtelen azonban, hogy ezek eredetileg így hangzottak: *adott-a, fogott-a*, de régibb nyelvünkben igen közönséges jelenség volt, hogy az igenév megrövidült, ha a *tt* után magánhangzó következett: *kárhozottak* helyett azt mondták *kárhoztak* (EhrK. 151), *átkozottak* mellett *átkoztak* 'maledicti' van a JordK.-ben (l. TMNy. 236, ott több más idézet is), »én atyámnak *átkoztai*« (ÉrdyK. 6b), »valamely *kárhoztért* ne kenye-regj« (uo. 238b), »*eszevesztebb* dolog« (MA. Tan. 24). S néha még újabb íróknál is: Nagy kívánsággal várom, hogy a nem *láttakat* is láthassam (Aranka 1806. Figyelő 1878. 5: 154). Nekem kelle lefordítanom az *érkezteket*, hogy viceispánom megérthesse (Kaz. Pályám eml. Abafi kiad. 69). Vértanukká avatta a *kiszenvedteket* (Vas. Ujs. 37: 637²). Ez valaha nyilván hangtörvényszerű

itt az *isten-adta* igei eredetének bizonyítására számos névszóvá lett igealakot idéz (minők a *félsz, találomra, türöm-olaj* stb., 336—8) s azt mondja: »Ma ... a verbum finitum legkülönbözőbb alakjainak illetén szereplését tudom bizonyítani« (347), de azt nem tudja, hogy én ezt a jelenséget már három évtizeddel ezelőtt tüzetesen tárgyaltam, bőséges anyaggyűjteménnyel (Nyr. 1878. 434—444. l. és még számos pótléket is közöltem *A jelentéstan alapvonalai* c. székf. értekezésben 1881. 22—23). Tehát már 1878-ban megcáfoltam olyan dolgokat, amiknek bizonyító erejére 1899-ben hivatkozik Thewrewk Emil (pl. Brassainak ezt a szerkezetét: »ha már az *imént mon-dám* szó nem elég«). — Az is jellemző, hogy Thewrewk 1899-ben még alig egynéhány régi adatot tud közölni s nem veszi hasznát a NySz.-ban közölt anyagnak, holott én már 1875-ben hangoztattam a régi használat föl-kuta-tásának szükségesség voltát (Nyr. 4: 439).

¹ Pedig Gondol szó nélkül idéz ilyen példákat, amelyek nem birtokos személyragokat foglalnak magukban: *a mondottuk szabály, az idé:tétek törvény*.

² Néha még az igenévnek más alakjaiba is átment ez a rövidítés: Terra *zakaduzt* feld vocata 1364—7. Oklsz. My *meg ewedezt* nepewnkhöz Apork. 146. *Gyewzthe* hagyta magát, azaz győzötté hagyta magát, Pesti Fab., (l. NyF. 15: 81). Több hasonló idézet TMNy. 236.

változás volt, hisz ebből érthetjük meg, hogy az *adotta* (HB), *látottál* (DomK. 292), *látottad* (uo., vö. TMNy. 235) mint igealakok is ezzé rövidültek: *adta*, *láltál*, *láltad*. Az igeneveknél azonban, mivel az *istenadta*-féléken kívül majdnem mindig csak ragtalan jelzőkül szerepeltek, a rövidített alak nem tudott általánosan elterjedni, innen a különbség az *írott*, *fonott*, *érdemlett*-féle igenevek s az *írt*, *font*, *érdemelt*-féle igék között. Sőt néha még az *istenadta*-félékben is ingadozást látunk, pl. *eb-szülte* és *kö-szülötte*, *szél-hordta* és *szél-hordotta* stb., és ide tartozik a következő nevezetes hely, mely elég világosan mutatja a mi szerkezetünknek az igtől különböző voltát.¹ Legrégibb, valószínűleg 1488-ban írott ráolvasásainkban azt olvassuk: »Ew hasath fekel war fogta, menten mondiad zenth Janos ewangelistanak hogh ez fekel war fogotta weres pey lo megh tistulion«. Íme, az első kifejezés teljes mondat, tárgyas igealakokkal, a második ellenben igeneves szerkezet; a kettő épűgy viszonylik egymáshoz mint teszem: »e gyermeket *rabnő szülte*« és »e gyermek *rabnő szülötte*«.

Hogy *isten-adta* csakugyan = *isten adott(ja)*, amellet tanusodik először is számos rokon és nem-rokon nyelv, amely szintén birtokviszonyban álló igenévvel fejezi ki ezt a viszonyt. A finn-ugor nyelvek általában a *-ma* és *-m* képzős igenevet (mely a cselekvésnek tárgyát s elvontan magát a cselekvést jelöli) alkalmazzák e célra. A finnben s a mordvinban előtte áll a főnévnek genitívusa: f. *Jumalan antama lapsi* = *isten adta gyermek* (mintegy 'isten adománya gyermek'), *ystävänä tekemä kirja* = *a barátom írta könyv*; m. *oču azirjn vanom-an* = *a nagy király védette-vagyok*. Más rokon nyelvekben az első főnév, mint a rendes birtokviszonyban is, rag nélkül áll, így a vogulban, osztjákban, votjákban; pl. vg. *täkw šaurépođlēm kwäl* = *maga ácsolt[a] ház, zum lñe nāl* = *ember lőtt[e] nyíl*; osztj. *xo juwim taya* = 'ember jött[e] hely'; votj. *šir šiam nani* = *egér ett[e] kenyér*, *inmar časjäm pu* = *menny[kő] ütött[e] fa*. Hisz megvan a magyarban is a személyragtalan szerkezet: *anya-szült*, *guta-ütött* stb., és bizonyos, hogy ez eredetibb, mint az *anya-szülte*, valamint hogy a *ház-tető* régebb szerkezet, mint a *ház teteje*. Egyébiránt a finnben a személyragos szerkezet is megvan, de csak akkor, ha a

¹ Zolnai (Nyelvemlékeink 154) téved, mikor éppen az igei eredet bizonyítékát látja benne; ő is, mint Thewrewk, csak az **istenadata*-féle magyarázatot tartja szem előtt s nem ismeri az igeneves magyarázatot.

birtokos csak személynévmással van vagy pedig egyáltalán nincs kitéve: *hānen kutoma-nsa kangas* = [az] ő szőtt-e vászon, *antama-ni neuvo* = az adtam (adott-am) tanácsok, *aikoma-si matka* = a tervezted utazás.¹

A török nyelvekben még inkább hasonlít e szerkezet a mienkhez, mert ott rendesen birtokos személyragja van az ige-névnek (az előtte álló főnév *n*-végű genitívusi alakban). Pl. az oszmán-törökben *elin attıyî taş uzak düşür* szószerint a. m. más dobta kő messze esik²; *jazdıym kitab* = az írtam (írott-am) könyv, *gördüjün kız* a láttad leány, *sevdiyi valide* a szerette anya. — A kazáni tatárban: *min jibärgän kenägäne* szó sz. az én küldöttem könyvet, *sin äjtkän süzne* a te mondottad szót. — A csuvasban személyrag nélkül: *vur üsleni ada*³ szó sz. az ő-varrott csizma (vagy a jelzett főnév személyraggal, mint több finnugor nyelvben: *vur üsleni attı*, szó sz. ő varrott csizmája, NyK. 1 : 417). — A mongol is genitívust és személyrag nélküli igenevet használ: »*axajñ ügüleksen*, szó sz. bátyának mondottja« (Budenzen, NyK. 20 : 298); »*xüñi ögöhin ab*, fogadd el az embernek adottját« (Bálint G. uo. 13 : 227; ember adtát fogadd, azaz amit adnak, fogadd el).

Más nyelvek közül, melyek szintén ilyen igeneves szerkezetekkel élnek, idézzük a japánit,⁴ az arabot,⁵ s végre az indogermán nyelveket: szanszk. *devā-kṛta*- isten-teremtett(e), gör. *θεο-δοτος* isten-épített(e), ném. *gott-verlassen* isten-taszította, ang. *moth-eaten* molyette stb. és genitívusi előtaggal is, mint a finnben: *Λιός-δοτος* Zeus-adtá (így a szanszkritban, litvánban stb., Brugm. Kurze vergl. Gr. 440).

¹ Más rokon nyelvek ilyenkor nem az igenévhez, hanem a jelzette főnévhez teszik a személyragot: vg. *taw teltälēm löpta-tä* 'az ő teremtetett levele', *am jüntné jüntmüem* 'az én varrt varrásom'; votj. *šiam puzed* 'meg-evett tojásod'; cser. *tolmo kornena* 'jött útunk' — e h. az ő teremtetett-e levél stb. (Jelzett főnév nélkül ezekben a nyelvekben is előkerül a személyragos igenév, pl. votj. *so pöztümed sur luöz* = az a főztöd sör lesz, Munk. Votj. népk. 51.)

² Közmondás; Kúnos Oszm. Nyelvkönyv 298.

³ Reguly elavult átírásával, — de itt csak a mondat szerkezet érdekel bennünket.

⁴ Idézi Veress Ignác ('ellenség pusztította város', A m. név- és igejelző 2 : 23), de bizonyára téved, mikor valóságos igealakot lát benne.

⁵ Az igenévnek személyragos alakját használja: *matlūb-i* amit keresek, szó sz. az én kerestem.

Ennyi nyelvnek és különösen a finnugor s török nyelveknek egybehangzó vallomása, azt tartom, máris nagyon lebillenti a serpenyőt az igeneves magyarázat javára és fölbillenti az igés magyarázat serpenyőjét. Az igealakoknak névszói használata, igaz, gyakran előkerül, de rendszerint csak tréfás, játszi, gúnyos szólásokban, s csak ezeken áthaladva válik kivételkép komoly kifejezéssé. Mi szüksége volt a nyelvnek a mi esetünkben ehhez a kivételes kifejezésmódhoz folyamodni, holott a rokon nyelvek határozott tanúsága szerint ősidőktől fogva megvolt e célra a legalkalmasabb eszköze? Mert egészen kétségtelennek tartom, hogy eredetileg a közös finnugor *m*-képzős igenevet használta a magyar nyelv is, később ezt valami okból elhagyva helyettesítette a *tt*-képzős igenévvel s akkor ezt tette helyébe az *isten-adott* és *isten-ad(o)tt-a*-féle kapcsolatokban is. Ezek a kapcsolatok valószínűleg régiebbek maguknál az *adtam*, *adtál*, *adta* igealakoknál (mert hisz ezek csak idővel fejlődtek a magyar nyelv külön életében) s már csak azért se származhatnak belőlük.

Mindig is igeneveknek érezték a mi kifejezéseinket. Ezt bizonyítják először is a nem ritkán előforduló *-ja je* és többes-számú *-ai ei*, *-jai jei* végű alakok: »Te *isten taszítottja* te!« (Nép.) *A szépasszony főztje* (Nép.). Engem mint a *sors üldözöttjét* itt is fátum ért (KisK. Víg besz.). »Az Akadémia és a Kisfaludy-társaság benső ügyeiben nem vesz részt, a boszorkánykonyhák *főztjeiben* nem kavar« (Mikszáth: Jókai 2 : 64). »*Beteg kor szültje* te!« (Arany L. Délib. h.¹ 125.) — Még inkább bizonyítják az olyan példák, melyekben az igenevet *nek*-ragos vagy *önnön*-féle birtokos előzi meg: Én *fireg* vagyok és nem *embör*, *embereknek vtalt'a* és *nepnek el vette*: opprobrium hominum et abjectio plebis (DöbrK. 43). Én *atyámnak átkoztai*, menjetök az erek tízre (ÉrdyK. 6b., szintűgy Félégyházi Bibl. NySz.). Te vagy igazán *az Istennek áldottja* (Makáry Gy. Az almafa és rakottya). Tekéntsed meg mastan *atte tennön tötted* frigyödnék jegyéről (NagyszK. 78). — De leginkább bizonyítja egy fontos jelentésbeli sajátosság, melyben a mi szerkezetünk az igenévvel megegyezik, de az igealaktól eltér: hogy t. i. a *szerettem* igealak csakis a befejezett cselekvést jelentheti,¹ ellenben a *szerettem komámasszony* nemcsak a befejezett, hanem a folyó cselekvést is jelentheti (nemcsak akit szerettem, hanem akit szeretek: *μιλουμένη*), épúgy mint a *szere-*

¹ Az egy-két *szoktam*-féle kivétel megerősíti a szabályt.

tett igenév! Így: »egész országban [mondják] szerettem gyermek, gyűlöltem egy ember ez« (Horváth Ád. A m. nyelv dial. 1815. 46); a *szél-hordozta* falevél (Pázm.) = amelyet a szél hordoz; *szél-ringatta* száraz ág (Pet.) = amelyet a szél ringat; *sors-üldözte* Zalán = akit a sors üldöz. Ha igealak volna, akkor okvetetlen előkerülne a *szeretem komámasszony* is, aminthogy tréfás és rosszaló kifejezésekben csakugyan találkozunk ilyenekkel: be *nem-szeretem* gyerek vagy stb., l. Nyr. 7:440.

Legcsattanósabban bizonyítja az igés magyarázat tarthatatlanságát ez a szerkezet: »*magam' sütötte kenyér*« (Debrecen, Horváth Ádám: A m. nyelv dial. 46); *magam-főzte leves, magam-sütötte, magunk-sütötte kenyér* (Bács m.). Ez utóbbi példákat Thewrewk Emil maga idézi, s megfoghatatlan, nem veszi észre a kérdésünkre nézve döntő fontosságukat. Hisz ezek nem lehetnek analógiás alakulatok, itt nem lehet a 3. személyű alak az első helyett alkalmazva az *istenadta*-féle állandó 3. személy analógiájára, mert époly közönségesek, különösen régibb nyelvünkben az 1. és 2. személyű kifejezések: *szerettem gyermekem, az én sütöttem kenyér, az én fogtam vad, te választottad néped* (az idézeteket l. később). Nyilvánvaló, hogy ezeknek az analógiája megőrizte volna a *magam sütöttem kenyeret*, ha eredetileg így mondták volna; de nem mondták, hanem azt mondták: *a magam sütötte, mint a magam főztje, a magam keze, szeme, lába, háza* stb., vagyis kezdettől fogva birtokviszony volt ez!

Az imént mondottakból következik, hogy nem kell Thewrewk Emillel (id. h. 347) hamis analógiának tulajdonítanunk a számbeli egyezetlenséget sem, melyet az ilyenekben látunk: »*más emberek szörzötte* könyvből vettem« (Frankovics: Hasznos könyv 1588. 51); *méhek csinálta méz* (Pázm. id. NyK. 15:190); »*farlafai beszédek, aggnők költötte regék*« (GKat. Válság t. 2:1131; Gelejj Katona, aki különben annyira pedáns a logikus nyelvi formák követelésében!); »*emberek nem lakta* kietlenek« (Lépes B., l. e cikknek elején); »*az orvosok is hamisak, csak magok tette* orvosok« (Veresm. Megtér. 221); »*magok-szülte* elméjük tegnapi találmányival akarnak kedveskedni« (Fal. 381). — A napnál is világosabb, hogy ezek nem igei, hanem igenévi szerkezetek, s épolyan birtokviszonyt fejez ki a *méhek csinálta*, mint a *méhek csinálománya* v. *munkája*, a *magok-szülte* szakasztott olyan viszony, mint a *maguk szüleménye*. — Azt mondja Thewrewk: »Hanem azért mégis, bár nagyon ritkán, a többes számmal is találkozunk.«

Idéz is egy példát, nem mondja meg honnan: »*a hegyek választották vidéken* = olyan vidéken, melyet hegyek választanak el.«
 Ime több ilyen példa:

Lehetetlen a *jelelték* [az általuk jelelt] viszonyt körülírni... (Brass. MMdt. 3:330). Az eddig együtt *jelölték* fogalom (Szarvas, Nyr. 13:275). Fordítóinkat, tekintve a *kövezték* fordítási módszert, egyáltalában három osztályba sorozhatjuk (Szarvas, Nyr. 24:515). Avagy nem olvasható-e minden asztalon és falon az e jó urak *álmodták* jövőnek jelszava: a »szabad társadalom«? (Élet, 1891. 145). Szembeszállnak az állammal, amely a *kivánták* szociális reform megvalósításának médiuma (PNapló 94. VII. 13:2). Élő bizonyossága [ez] annak az egyházatyák *hangoztatták* igazságnak, hogy a bölcs is hétszer botlik meg napjában (Timon Z. Latin-görög helyett angol-német 33).

Fontos körülmény, hogy régi példát nem lehet idézni¹; nyilvánvaló, hogy éppen ez a szerkezet a hamis analógia szülötte, mert egyes újabb írók igének nézték az igenevet s azért tették szépen az iskolai szabály szerint többes alakba. Nincs tehát igaza se Révainak, se Brassainak, mikor a régi magyaros szerkezetet hibáztatják s a logika kaptafájára vonják², se pedig Thewrewk Emilnek, mikor a nyelvtörténeti sorrendet fölforgatva, évszázadok tanuságát nem ismerve s nem méltatva, a régi szerkezetet tartja elváltozotttnak s a hamis analógia és nyelvigazító pedánszág újkori termékében látja az őseredeti szerkezetet!

Mint közlendő idézeteink fogják mutatni, régebben az *írtam levél*, az *írtad levél*, az *írta levél* helyett igen gyakran a személynévmás kitételével mondták: az *én írtam levél*, a *te írtad levél*, az *ő írta levél*, a *kegyelmed írta levél*, vagy az *én írtam levelem*, a *te írtad leveled* stb. A többes számot pedig így mondták: az *írtunk levél*, *az *írtatok levél*, *az *írtok levél*, névmással a *mi írtunk*

¹ Imre Sándor nagyon tévedett (Hibás szólások 60), mikor Zrinyiből ezt idézte: »*elhagyták urokat*: relictum ab ipsis dominum suum«. A Szigeti Veszedelemben 1:21 ez van: »Mind addigh töri iga kemény nyakokat, mig nem esmerik meg, el hatták Vrokat«, azaz: hogy elhagyták az ő urokat. A *hogy*-nak ilyen kihagyása nem ritka Zrinyinél, l. Nyr. 13:128.

² Révai mint láttuk hibáztatta Lépes Bálintnak helyes mondatát s maga ilyen példákat ajánl: Láttam emberek nem *lakták* kietlen palotákat (Szép Toll múzeumi kézírata 3:91). Vezetem a vakokat a *nem esmérték* úton (a Bécsi-kódexet magyarázó kéziratának egy helyén). — Brassai a magyar mondatról szóló munkájában hibáztatja egy novellának itt következő, egészen kifogástalan kifejezését: »Márványoszlopok tartotta kapuiv« (M. Akad. Értesítő, nyelv- és széptud. 1863. 3:235).

levél, *a ti írtatok levél, *az ő írtok levél vagy *a mi írtunk levelünk, *a ti írtatok leveletek, *az ő írtok levelök. Ezek a többes-számú szerkezetek sokkal ritkábbak az egyesszámuaknál, nem is tudom valamennyit kimutatni (a megcsillagozottakat). De íme egy világosan szóló 3. személyű idézet: »A gepidák az ő régi laktok földökben, úgymint a Tiszától fogva alsó Magyarországon és Erdélyben menének« (Liszniai Kovács Pál: Magyarok krón. 1692. 180). Az ő laktok birtokos személyraggal, tehát nem ige, hanem igenév.¹ S ugyanazért az 1. személy is az írtunk levél volt (*írottunk): Hogy a szentek az ő könyörgésekkel kívántunk jókat nyerjenek minékünk (Pázm. Kal. 1613. Appendix XVII). Mint erdélyi s »nagyon nemzeti« kifejezőmódot említi Horváth Ádám (A m. ny. dial. 46): »egy ismertünk úrnak ajtaja«. Mint a feljebb idéztünk példa mutatja (Akad. Értes. 1872. 23). E változatokat idéztünk értekezésében Arany mesterileg tárgyalja (uo. 24). A tanítás színvonalának emelésére szolgál a közlöttünk miniszteri rendelet (TanárKözl. 23:213). Kívántunk: kívántam = házunk: házam; ez is mutatja, hogy itt birtokviszonyról van szó, nem pedig igealakokról.

De a hamis analógia újabban itt is megtermette a kívántuk-féle tárgyas igealakot:

Elértük már buzgón *őhajtottuk boldogságunkat* (ajánlja Révai az egyszerű *őhajtott boldogság* helyett, Szép Toll 3:87). Látom a' Tiréziász annyit csodáltuk szovainak betöltöket (Ungv. Tóth L.: Vers. 152). Maradván a felhoztuk példa mellett (uo. 182). Ah Istenek! mi nagy csapás, olyan hamar hagyni el az egyszer megszerettük életet (uo. 274). Valamennyi felsoroltuk szernek ellenmérge a kává (Greg: Shak. 255). A megjártuk vidék (Orbán B. Székelyföld 1:220). A beszéltettük nyelvek (Szarvas: Igeidők 68). A felsoroltuk okadó költőszók közül melyik minő okot jelel (Szarvas: Nyr. 24:527). Mind e különböző ágaknak megvannak a tárgyaltuk körben magyar képviselői (Beöthy: Széppróza 2:366). — Így a többes 2. személy-

¹ A laktok alak a 3. személyben elveszett, talán azért, mert nagyon is hasonlított az igének 1. személyéhez (laktuk), de Takács István tisztán okoskodás útján helyesen megszerkesztette: »a kerestők ló«, sőt maga is élt vele: »Az a baj, hogy az ily alakokat csak akkor tudtuk használni, midőn a jelöltök főnév határozott volt« (Kísérlet három kérdés megfejtésére 1869. 49). — »A jártok földet« Thewrewknél (339) hibás, elrontott idézet (e h. jártok földet, ez egészen más), mint sok más idézete is. — A többes 2. személyre egyáltalán nem idézhetek példát; hogy már rég szokatlan volt, mutatja a VirgK. következő érdekes mondata: »Agiatok meg az mastul el wvte iozagot, ha nem akartok az wrwk twzre mennetek« (70. l., de talán tollhiba e h. el wvt).

ben: Tűritek-e, hogy a m. színészet tekintélye épen a *ti választótátok* tanács által fokoztassék le? (MGénius 10:682.)

A hamis analógia itt-ott még más, furcsábbnál furcsább kifejezésekre adott alkalmat. Így először is az *eskü-szegett* és *hite-szegett*-féle tárgyias összetételekben az igenév néha szintén fölvette a személyragot az *istenadta*-félék hatása alatt, különösen azért, mert ezeknek egy része személyraggal is, anélkül is előfordult: *hidegvette* és *hidegvett*, *rozsdadette* és *rozsdadett*, *ebadta* és *ebadott*. Hozzájárult az a körülmény, hogy voltak olyan félreérthető kifejezések, amelyekbe alanyi helyett tárgyi viszonyt is lehetett belemagyarázni, pl. *ura-hagyta*: úgy is lehetett érteni, hogy urát elhagyta (pl. kutya); »*maga-unta* ember« (Lépes: Fényes Tükör 212): úgy lehetett érteni, hogy 'magát megúnt' ember. Így keletkeztek az efféle keverék alakok:

Nem gondolok osztán, ha lelkem elválík *világ-unta* testemből (Zrinyi, NySz.). Világ-unta ember (Fal. 936). Sohonnai, bitang ember; világ únta (Kovács P. Közm. 140). Ezt a *világuntát* azonban már csak azért is, mivel régibb keltű, talán inkább alanyi viszonnal magyarázhatjuk: 'akit a világ megúnt'; vö. *ebunta* és *ördögunta* alább idézendő adataink közt; de másfelől a mingyárt idézendők közt: *jót-unta*. — Boldogabb, mint ahogy azt a *porlakta* lélek képzelni tudja (Kaz. Munkái 2:157, azaz a porhüvelyt lakó lélek). Vö. A *várlakta* pasának temérdek kincsei ide voltak elrejtve (Kriza, Nyr. 26:432). A *barlanglakta* nép tanyája: »Herberg einst der Höhlenbewohner« (Kaz. Pyrk. 35). Oh, akkor a költészet, a *bűnbánta* szűz elnémult (Tudománytár 1834. 1:78). *Tengerjárta* hajók (Kölcey: Iliász). *Pálcaviselte* király stb. (Vályi Nagy F. Iliász, idézi Thewrewk 349). Kántorok és jegyzők s több ily *kapaunta* parasztok (Arany: Elv. alk. 2. ének). *Eskü szegte* lányka (Pet. 1877-i kiad. 753). Tiport rajtunk a *fék-vesztette* kény (Lévay: Toldy F. emlékezete). — A *fék-nem-szokta* szilaj mén (Jókai: A lélekidomár).

Hiti- és fogadása megszegte lator (Mon. TME. 1:199). *Szárnyszegte* csirke (Nép, Nyr. 10:190). Szomorú, mint őszkor a *levele vesztette* fa (Dug. Péld. 2:305).

Még tárgyragos előtaggal is: *Jót-unta* balgatag emberek (GKat. Válts. 2:247). Szomorú, mint *várát vesztette* basa (Dug. Péld. 2:304). Szomorú, mint *jó hitessét elvesztette* férj. Szomorú, mint az *anyját elvesztette* magzat (uo. 2:305). Örül, mint a *másét elverte* gúnár (uo. 1:209¹). Erőtlen, mint *bőrét vetette* kígyó (uo. 1:218). *Erejét vesztette* örökösítés lenne (így javítja ki Révai ezt a mondatot: »*Ereje vesztett* lenne az örökösítés«, Szép Toll kézír. 3:91). A *színét hagyta* dombok (Kaz. Idyllek 1:85). A *színét-hagyta* halmon s a

¹ Ezt a három mondást (mint sok mást is) másod kézből s a középsőt elrontva idézi Thewrewk E. id. h. 347.

még zöld völgyekben (Kaz. Munk. 3:75). Fohászkodva adta tudtomra, hogy ő *szeretőt vesztette* lánya (Vitk. Munk. 2:66). Az *oskola pályáját bevégezte* ifjúnak bevezetésére (Staut: Levelező 1834. III. 1.). Nincs erő, melynek enged a kopórsót fedte kő (Garay J., id. Thewrewk 347). Egy *magát megszédte* pénzügyi hivatalnok (Gogol beszélyei 67, Olcsó könyvtár). A palota a *hatóság képét viselte* N. N. jelenlétében adatott át. A *felhívásainkat követte* eredmény (ezt a két mondatot helyeselte Szarvas G. Nyr. 15:465, 16:569¹). Lejárt idők tudósainak ezt a *magát lejártá* nézetét... (Nyr. 22:262). Az irodalom úgy hanyódott a tengeren, mint a *kormányzó-rúdját* vesztette hajó (Alexander, B. Hirl. 1894. X. 28). A »multat és jövődöt megbűnhötte népek« veritékét... igyekszik letörölni (Hegedűs István, Fővárosi Lapok 1896. I. 11). Céltalan és *idejét multa* föladat (PhilKözl. 21:852). Ilyen *divatját multa* játék (Ethnographia, Néprajzi Értesítő 7:61). Ama hölgynek a szenvedése, akinek divatját multa ruhában kell járnia (Payot-Weszely: Az akarat nevelése 257). — S végre a népnyelvből: »Ormánságban: *bábját vesztette* gyerek, *házát tévesztette* baron, *urát hagyta* szolga stb., mi erdélyi [?] nyelvrokonságra mutat« jegyzi (meg Vass József, MNyelvészet 5:131).²

Ámde a hamiskodó analógiának legfurcsább termékei a következők. Volt egy régi tréfás kifejezés: a *te-mondád*, 'pletyka, mendemonda' értelmében (a Székelyföldön ma is él *temonda* alakban; vö. fr. *l'on-dit*, l. erről bővebben Nyr. 7:443, NySz., MTsz.). Evvel helyettesítette aztán Faludi az igelaloknak vélt *temondottad* jelzőt a következő mondatban: »Hányszor rágtam füledbe, hogy én fia nem vagyok a *te-mondád* molnárnak« (731. l.; helyesebben írja máshol: a *te-mondottad* kötelességek 64, a *te-mondottad* patientia 237). Száz évvel utóbb Brassai Sámuel irogatott ilyeneket:

»Az *imént említém kritika* nem felesleges« (A m. mondat. II. értekezés 60). »A mívelt nyelvek irodalmaiban az *imént idézém-féle panaszok* nem hallszanak« (uo. 175). »Szerkesztett szavaink az *épen most tárgyalók viszonyon* alapulnak« (Brassai, Szépir. Figyelő 1:513). »Sz. G. hihetőleg azt gondolta, hogy az *idézém* felszólításban teljesítve van az egymástértés főfeltétele« (Brassai, Erd. Múzeum 9:50). — Thewrewk E. ezt a szerkezetet, mintha valami ősi kifejezés-mód volna, az *istenadta* igei eredetének a bizonyítására említi; azt mondja: »Bizton állithatom, hogy nemcsak a végzett mult [így!] alakjaiból válik jelző, hanem — igaz hogy nagy ritkán — az elbeszélő multéiból is. Jegyzeteim között ezennel [így!] csak ezen egy

¹ L. erről Nyr. 27:578.

² Érdekes, hogy Thewrewk (id. h. 348) a *tenger-járta* hajó-félékről azt mondja: »Én azt, amire egy-egy nyelv vagy toll ilyen hamis analógia hatása alatt rájár, nem észjárásnak, hanem a nyelvérzék fogatkozásának tartom.« Pedig ő maga (347) a saját Görög Anthológiájából idéz olyan kifejezést, melyben a hamis analógia még tovább ment, tehát szerinte még jobban megfoghatkozott a nyelvérzék: »a *nyilakat tova hártotta vasing!*«

példára tudtam ráakadni¹: ha már az *imént mondtam* szó nem elég, mondja Brassai, Neo- és Palaeologia. Úgy rémlik előttem, erdélyi íróknál még több ilyest láttam. Méltó lesz azt megfigyelni« (id. h. 338—9). — Pedig nagyon könnyű fölérni, »könnyű nemcsak ésszel, hanem ökölrel is, és megfogni kézzel«, hogy Brassai miért helyettesítette éppen ebben a négy mondatában az *említettem*-et az *említém* alakkal. Mind a négy mondatban csak imént történt, csak alig végzett cselekvést akart kifejezni, ezt a viszonyt pedig a székely nyelvszokás rendszerint evvel az *említém* igealakokkal fejezi ki!

Faludi nemcsak a *temondád*-ot alkalmazza a *te-mondottad* helyett, hanem tovább menve még a folyó cselekvés igealakját is így használja, s egy-két más forrásból is idézhetek hasonló kifejezéseket:

Hogy merted fiamat ily nagy gonoszra csalni és *te tudod* mester-séggel országunk örököse ellen bátorítani? (Fal. 844.) Ti pedig ezer hízelkedéssel s *ti-tudjátok* mesterséggel addig ostromoljátok az ártatlan szíveket (92). Tilalmazzák, hogy kedvünkre ne éljünk, a *magok-mondják* jóságokra ösztönöznek (124). — Elfogadhattam Czibak szupremáciáját, de nem fogadom el Fráter Györgyét, a mostani *magamondja* püspökét (Jókai: Fráter György). — Ez a *mi lakjuk* része a világnak kicsiny (Gyarm. Nyelv. 1794. 1:350). — Lovász Imre, egy nyelvújító magyarságát bírálva (Értekezés a m. nyelvújításról 1835. 50. l.) azt írja: »Az efféle kitételek: a bírónak *megjelenstén, irándotta, elhunyándás, kezdendném*... az új iskolának legeslegújabb becses talál-mányai; valamint az ilyenek is: *zsidólakja utca*, ennek formájára: *zsidólakta utca. Istenverte had, istenadta ember* stb. elmúlt időtől a személyek bírást jelentő ragasztékaival származott, a nyelv természetén alapuló helyes régi szólásformái, melyeket a jelen időre alkalmaztatni még eddig senkinek sem jutott eszébe.«

Fogarasi János még ilyent is próbált: »*Az előadtam és még előadandom szabályok*« (Akad. Értesítő, nyelv- és széptud. 1:235. 1860). Vitkovics pedig azt írja: »*A sok tatár vigye pörben munkáló ügyész*« (azaz ügyvéd, Munkái 3:122). — Érdekes, amit Thewrewk E. 348 idéz Terhes Sámuel 1819-i gúnyiratából: »*A pókszötte háló, dajkától tanulta nyelv, felhoztuk példa s több ily nyelvünk természetével ellenkező kifejezéseket nem igen fognak felkapni; mert ha ezeket bévennének, az analogia kívánná, hogy tovább is ilyformán csúfolnánk a nyelvet, p. o. a meghízni fog lúd, a megérni fog búza, a ne sirjon lányka, a napvilágot nem látott volna görögész könyv* stb.«²

¹ Én már húsz évvel előbb tárgyaltam ezt a szerkezetet, Nyr. 7:443. S. Zs.

² Még ide teszem ezt a két mondatot: »... akarok néhány véletlenül rábukkantam adatot fölsorolni« (Nyr. 20:94). »*Egy hivatkoztál leveledről mit sem tudok*« (egy jó barátom írta 1874-ben; különben is mesterkelt volt az írásmódja). — Megemlítem még, hogy a szóban forgó szerkezet a török-ségben is alkalmat adott különféle analógiás alakulatokra.

Adatok.

Az adatokat nem akarom fölösleges módon szaporítani, csak azokat közlöm, amelyek vagy régiségüknél vagy valami más oknál fogva fontosak e szerkezet történetére nézve.¹⁾ Három fő csoportot kell megkülönböztetnünk: 1. az *istenadta*-féléket, 2. a főnévi előtag híján valókat, *mondottam* stb., végre 3. a személyrag nélkül valókat: *gutaütött* stb.

I. *Isten-adta.*

Isten-nel szerkesztett kifejezések s velük rokonértelműek. A köv. két példa az ide tartozó szerkezeteknek tudtomra legrégibb példája: *Johannis dicti Istenwette* (Anjoukori Okm. 1333. OklSz.). *Nicolai dicti Istenwette* (1480. OklSz.). — *Isten adta* (jelentése árnyalatairól Lehr: Toldi 96): Úgy hogy minden Isten adta jókat ember elfeledne (ÉrdyK. 129). Az *istenadta* jókat ne tékozljátok (ÉrsK. NySz.). Minden *istenadta* nap (Pet. A naphoz; Nép). Ne higgy a leánynak, az *istenadtának* (Népdal). — Ezt is vegye Köszönettel az *úr-adta* holt szegénye. (Arany: Bolond I. 1. én.). Ami ez *ég-adta* világon csak történik, a' tán mind elmondja neki (Nyr. 30:487. Vö. még alább: *ördög-adta*). — Mindenféle nyelvek elmúlnak, csak az *úr*isten *teremtette* zsidó nyelvű marad (ÉrdyK. 541 b). Szörnyen jó ember volt az *istenteremtette* (Pet.) *Isten ihlette* szent írások (GKat. Titk. 1). *Isten-áldotta* nap (Fal. 143). *Isten verte* ember (Dug.: Pb. 1:31). Ébredj, ébredj, *istenverte* nemzet! (Petőfi). Ez a sok csúnya, *istenverte* paréj (Arany: Nagyid. Cig. 3. én. vége felé). *Isten taszította, isten taszította* ember (l. MTsz.).

Régi és gyakori az *-ette* és *rágta*: Kioldozom *fene ette* sebemet (Balassa B. Költ. 144). Ezenkívül: *féreg-ette, rozsda-ette, szű-ette* a NySz.-ban. Régi *szű ette* volt a padlás deszkája (Gvad., NySz.). Cario: *szüettévé* vagy férgessé lenni (Márton J. szót.). De *szu-ette* ez a gerendü (Órség, Nyr. 2:374). *Méretegette* ember (Dug.: Pb. 1:182). Rút, mint a *Francia ette* orr (uo. 229). *Földette* királyok (Arany BH., akiket a föld megemésztett, magába fogadott, l. e kifejezésről Nyr. 36:41). *Moly-ette*: *corrosum* a *tinea* Kreszn. — *Egér-rágta*, Gyarm.: Nym. 1:306. Kilátszanak *szűrágta* szarufái (Jók. Hétköznapiok¹ 1:24). *Méreg emésztette* gyík. *Epe sáppasztotta* (Dug. Pb. 1:191).

Érdekes, hogy sok növény név mutatja ezt a szerkezetet: *Eryngium vulgare*: *Isten atkozta touisk* (Beythe Stirp. 4; Csapónál *Eryngium planum*: *Isten átkozta tövis*, id. Nyr. 8:419; Vas megyében *isten átkozta túske*: *Xanthium spinosum*, MTsz.). *Ördög-harapta fü*, *ördög-marta fü*: *Morsus diaboli*, *Succisa praemorsa* stb. (Meliusnál s másoknál, az első a MTsz.-ban is magyarázatát l. Nyr. 9:64). *Ördög-csípte fü*: *Erythrea pulchella* és *Veronica chamaedris* (MTsz.). *Angyal-*

¹ Thewrewk E. igen kevés régi adatot ismer, viszont igen sokat másod, harmad kézből közöl, elrontva, telve sajtóhibákkal stb.

rúgta fű: *Lysimachia nummularia* (Csapó, id. Nyr. 8:439). *Kígyó-harapta fű*: *Plantago lusitanica* (MTsz.). *Isten-gyalolta tők* MTsz.

Az *ebadta*-féle káromkodások is régóta népszerűek: *Eb atta* parasztja! (1636. OklSz.). Nem kell hitelt adni az *ebugattának* (Tört-Tárból id. NySz.). *Ebugatta* himpellérje (Pet.). Verjétek meg az *eb szülte* rossz emberit (Gyarm. Nyelv. 1:352). *Ebszülte* rácai bezzeg elcsellegetek (Thaly: Adal. 2:106). *Ebszülette* bottya! majd keresztül estem rajta: *fustem e cane natum!* *offenso in eum pede vix non cecidi* (Verseghy: Anal. 2:177). Hadd dőgozzék az *ebunta* (Csik m. Abafi Figyelője 1877. 2:156). Ott játszódjék az *ebúnta*, nemsokára teszek róla (Moldva, Nyr. 5:192). *Ördög-tojta* és *ördög-kotlotta* hazugság (Pázm., id. NyK. 15:190). *Ördög-unta banyája* (rég. Tájsz.). »*Mennykő ütötte, kutya tenyészette, kutya szaggatta, kutya fogantatta, kutya fiktá*« (Beregsz.: Diss. 136). — *Köszülötte* (Lehr: Toldi 97). Megmondám, *tüzegette*, hogy... (Thaly: VÉ., NySz.). Oda veszvén a böcsület egy cifra arietta, és *patvar-szerzette* forma hitván cantata miatt (Fal. 164). *Szél hordotta* eszű (Dug.: Pb. 1:114). *Szél hordotta* lábú (uo. 174). *Lánchorotta* franciája (Garay: Obsitos; l. erről Thewrewk id. h. 342). De *lánc adta*, arra nem adom magamat... (Gvad., NySz.). *Ördög-adta* verebe (bácsmegyei gyermekvers, id. Thewrewk). Az *isten-adta* stb. analógiájára sok más *adtával* való káromkodás is keletkezett (l. Thewrewk id. h. 341). Megállj, imilyen amolyan *ebadta*, *ördög-dobta*, *víz-hozta*, *fátyja* (Arany-Gy. Népk. 2:382). Sohonnai, bitang, *víz hozta* bujdosó (17. száz. NySz.). Az a *vízhozta* embere (Kaz. Barnh. Minna 9). Vö. *víz-hordta* ember: jöttment (MTsz.). *Holló-hozta*, semmiházi ember (Erdélyi J. Közm. 3672). Azt a *szélhozta* szentedet! Azt a *tüzegette* lölködet! A *Mária-verte* teremtesedet! A *ragyaverte* pofád szentségit! *Fenelátta* népség lakik abba a Pestbe (Balaton vid. NyF. 40:23). — Ilyen szitkozódásokban, egyáltalán indulatos beszédben előkerülnek az első csoportbeliek is: *istenadta*, *istentaszítottá*, *istenverte*, *istenátkozta*.

Más többé-kevésbé állandó kifejezések: Az ő vén és idő járta rokonsága Erzsébet magzatot érdemlött fogadni ő méhében (ÉrdyK., aetate provecta NySz. 2:19¹). *Had-vitta* hely (csatatér, két 16. sz.-i íronál NySz.). *Erdő nőtte*: silviger, erdős PPBl. *Fűnőtte* lapály (Arany BH. 8:26). *Fű-nötte* 'füvel benőtt, amit a fű benőtt' és *apró-köte* azaz *apró-kelte* 'himlőhelyes' (Szék. MTsz.; vö. *megköte az apró*: meghimlőzött uo.). A régi *füst-fogta* nemeslevél (Fal. NySz.). Ha ezek a *hideg-vette* atyafiak, istenes elmélkedéssel felhevülnének (Fal. 57). *Hideg-vette* (Gyarm. Nyelv. 1:306). *Rozsdavette* kard (Jók. Fehér rózsza). A *vízvette* sarju (Baksay: Dáma). *Madárlátta cipó* és *kenyér* (így is: *nyulka-sütötte*, l. ezekről Nyr. 30:44, 144; ezek mintájára: *csillag-látta őv* Merényi Népm.). Sáppadt, mint a *hideglelte* (Dug.: Pb. 1:231). Szomorú, mint a *dér csipte* dohány (uo. 2:305). »*Jézus monta*

¹ Imre S. (A m. ny. tört. 209) így magyarázza: »vén és időtől megviselt rokona (kitől az idő eljárt)«; de inkább: akire rájárt, akit mintegy megjárt az idő.

szó, hol lappaggyon* (azaz Jézus parancsa, hogy lappadjon; ráolvasás Nyr. 4:138). Isten őrizzen minden *anya-tartottát* (Nyr. 5:230). *Tigris-szoptatta* (méregzsák, MTsz.). *Sas-szaggatta képű* (ripacsos, MTsz.). *Gaj-csapta* (jöttment, MTsz.). *Kigyó-fujta kő* (MTsz.). Mint a *dér sütötte csollán* (Bethlen Miklós Önéletr. 2:340). *Harapsütötte* hely (ahol az avar leégett, MTsz.). *Napsütötte képű* (Nép). *Napégette* arc (Arany, többször). *Ördöghötyötte rokka* (szólásokban, Szeged és Hódmezőv. Nyr. 4:439). *Jobb az isten ölte mint az ember vágta* (Erdélyi: Közm.). *Jobb a Krisztus főzte, mint a Kristóf melegítette* (Dug. Példab. 2:191; azaz jobb a bor, mint a sör).

Alkalmi kifejezések példái: Sz. Máté írta könyv (ÉrdyK. 131 b). A *sél-hordozta* falevél (Pázm. Pr., id. NyK. 15:190; vö. ezzel szemben ugyancsak Pázmánynál: a *széltől hordoztatott* pelyh, id. NySz.). Apolló hijában várakozván a *holló hozta* víz után (Misk. Vadkert 386). Láttam oly *világ-oktalanította* urfiakat (Fal. 30, így 31 is). Amint lehetett ilyen *török égette, tatár hammazta* országban (Bod.: Pol. Előb. 11). *Zsebtakarta* kézzel hányogatta a *fittyeket* (Dug. Szerecs. 1:400). *Botcsinálta* doktor (Kaz.). Ütess borostyánt bajnokink' *Gyöpleptte* halmainn; (Batsányi költ. 6). *Hír-fölkapta* nevedet (Kisf. S. Bold. szer. 161. dal). *Hír-emelte* bajnok (Kisf. K.: Budai harc.). *Moh-lepte* gödörben (Kisf. K. Mohács). S felrobognak *hadvész-ülte* képpel Ujlaki s a megbékült Garák (Vör. Szép Ilonka). S a bús pár megy *gond-sújtotta* nyommal (uo.). *Csoda-szülte* szűz alak (Vör. Csongor és T.). *Sors-üldözte* Zalán (Vör.). *Szél-ringatta* száraz ág (Pet.). *Ország világ csodálta* vitézi tettei (Garay: Obsitos). S látván az *emberfonta* nyűgöket (Sárosy: Arany tromb.² 277). Ő állá halála *vér-mosta* fokán (Arany: Szondi két apr.). *Törvény-adta* módon; *törvény-tiltotta* botokkal (Arany, id. Nyr. 4:439). Elő *Theoros hozta* thrák hadak! (Arany: Arist. 2:15). E' halovány *élethagyta* arc (Jókai: Vadon vir.¹ 2:32). Bámult le a *csöndlakta* vidékre (uo. 2:179). A *lombfedte* hegyoldalokban *úrlakta* ősi várkastélyok harci védelemre szánt sáncművek közé fészkelve. (Jókai: MFöld. 55). A *jégfedte* Kriván (Jókai: Eppur¹ 4:36). A pagony *eső-áztatta* füve (uo. 47). *Harc-edzette* hős (Jókai: Szeretve¹ 1:148). Elragadá őt *homokülte* sikra (Száz K. Álmos 57). A HB. inkább erre a szentirási helyre, mintsem az *Erdélyi felhoztára* van alapítva (Hunf. NyK. 4:445). Távol hegyek *hó-takarta* csúcsai (Gyulai, id. Thewrewk). *Kő-ütötte, tövis-szúrta* lábbal (Merényi: Népm.). Reá tekint könnyfátyolozta szemmel (Arany L. Délib. h.¹ 73).

Személyragos előrésszel: Úgy tekereg félve: mint nagy városoknak nem szokott *ura hagyta* komondor (Dug.: Pb. 1:141). Annak a rút Haramjának *anyja-szültte* meztelenségétől ki mondhatatlanképpen irtózott (Dug. Szerecs. 1:141). Révai támada s már lejt önkényt a simuló [nyelv] *mestere-szabta* uton (Czuczor: »Révai«). Visszavenni az *apja elvesztette* földeket (Arany: Haml.). A *szenvedélye elvakította* fiú Bánóczi: Kisf. K. I. 158. — *Szívem kedvelte* Laborcán (Vör. Zalán).

Jelzőkkel, határozókkal, tagadással bővített kifejezések: Sz. Dávid zsidóságnak *királya szerzette* zsoltár (DöbrK. 15). Könnyű

más emberek szörzötte könyvéből értelmet és tudományt venni (Frank: Haszn. k. 51). *Elindulának az erdőben, jutának az Békes uram felhánta határra* (1575. TörtT. 1881. 788). Valóban is örülnék az *Fajgel uram Váradról hozta válasznak* (Tököl: Lev. 5). *Isten rednk bocsátotta hadakozás: bellum fatale* (PPL). *Szívem végtelenül szeretted Pistám!* (Vitk. Munk. 1:106). Azokat... bátor voltam egy, a külföldi pedagógusok használta kifejezéssel túlzóknak nevezni (Tanáregy. Közlöny 26:609). Volt alkalmam tapasztalatokat szerezni a francia és német iskolák elért eredményről (uo. 612). — Még piros évedben, még bú nem lepte korodban (Vitk. Munk. 1:156). *Lény-nem-lakta és* (Vör. Csongor és T.) *Örvend most (a menekülő) az ember nem lakta magánynak* (Szász K. Álmos 105). *Ember nem járta földek* (Pet.). *A vétek nem szennyezte lelkek* (Belényesi, BSzemle 6:358). *Midőn Donáth soha ki nem találhattam okból pisztolyával a rabot úgy lőtte mellybe...* (B. Vitán Sándor 1825., Thewrewk 339).

A Székelyföldön *apró-köte és aprókötés, fűnöte és fűnötés, molyette és molyettés, molyrágta és molyrágtás* egy és ugyanabban a jelentésben járják (vö. MTsz.).

2. Névmási előtaggal vagy pusztán személyraggal.

Mutató névmással: *Mondván, hogy így öli ez s amaz adta fajt* (Gyöngy. Chariklia 220, id. Thewrewk). *Merre? A kocsmába, ilyen olyan adta* (Pet.). *Rugd agyon az ilyen olyan adtát* (Pet.). *Tiszt urak, ilyen teremtetted, itt vagyon a móres, adta szedte vették* (Gvad. RP., id. Thewrewk).

Visszaható névmással: *Maga szülte ujság* (Fal. UE.) *Maga fonta abroszt terített fel a Mariska* (Jókai: Rab Ráby¹ 92). — *Az ő maga kereste jószágát: acquisita per se ipsum bona* (Ver. Verb. 87). — (Újabban néha ön-nel: *önkésztette gépek stb.*).

Személynévmással és a nélkül (sokszor nemcsak az igenévnék, hanem a jelzette főnévnék is van személyragja): 1. szem. *Látnája meg az én dicsértem malomhelyet* (LevT. 1:263). *Kelj fel, ülj le és egyél az én fogtam vadba: surge, sede, et comede de venatione mea* (Helt. Bibl. 1:M4). *Vegyed te hozzád én csináltam étket* (Hoffgr. 79). *Kellött volna az én kívántam esküvésnek engedniök* (Veresm. Megtér. 35). *Az én sütöttemből nem eszel* (Gyarm. Nyelvmester 1:352). — *Jövel és vegyed az neköd szerzőttem koronát* (KazK. 34). *Legyen azért elég immár sok bűm és szenvedtem nagy kár* (Balassa B. 105). *Ti pedig szerzettem átkozott sok versek, tűzben mind fejenként égjete, vesszete* (uo. 120). *Ha szűnyadna szívednek szándéka, költsön fel ez adtam perec ajándéka* (Gyöngy. MV. 2:300). *Hogy az mondtam dolog ne legyen vesztedd* (Gyöngy. Char. 204). *Ez küldtem rózsáért nem kívánok nagyot* (Rimai). *Kívántam könyvet nem találhatván, egykor vevém elő a Bellarminus könyvét* (Veresm. Megtér. 34). *Azután egy aranyas kocs, ezután mene a császár igen kívántam paripán* (Mikes 20. lev.). *Eh! szerettem Neander, vedd észre magad: caro Neandro!* (Fal. 5, 15). *Előkerülvén a*

mondottam kérdés: noi discorremmo sopra il medesimo (uo. 103). Ő volt előttem első s hatalmas hirdetője ennek a *nem-hittem* hitnek (124). Itt jára az a szerettem ember, a *megneveztem* helyen (Gyarm. Nyelvm. 1:352). *Gyűlöltem* világ! verhasstes Licht (Kónyi: Ábel 161). Leveled vettem munkáddal, te még a közelebből *írottamat* sem (Kaz. L. 12:456). Böcsülöm s tisztелеm, de a *kimondtam* szeretetet megmásolom (Ungv. Tóth L. Vers. 161). Nepos *idéztam* helyét Czuczorunk így fordítja (Szarvas, Nyr. 24:522). — Orcám... az áldott szerető *szülöttem* *fiamnak* szent vérével befagyott vala (NagyszK. 148). Ódozz meg köz gyóntam bűneimből absolve me a generaliter confessis peccatis (Esztergomi rituale 1583. Nyr. 3:422). De te ebbe siess *én laktam földemben* (Hoffgr. 26). Laktam földemről, szép szerelmemről mikor gondolkodom (Balassa B. 24). Én laktam földemről engem kihittanak (Thayl: Adal. 2:374). Te is itt vagy, *szerettem Iréne leányom* (Fal. 64, így 715). Az *én szerettem gyermekemet* ne verd (Gyarm. Nyelvm. 1:352). *Szerettem komámasszony* (Nyr. 2:179). *Nagyon szerettem földem* volt (Nép, Lehr: Toldi 272).

2. személy. Építs fel elmémet az jó bölcsességgel s *te-adtad* lelkemet buzgó könyörgéssel (Balassa B. Költ. 118). Mint *te teremtetted* ember ha járhatok bátor szívvel (123). Megváltád az *te teremtőtől* szegény bínös Ádámfiát (CzechK. 96. lev.). Adom neked ez *te laktad* feldet (olv. feldét? JordK. 7b). Áldott legyen isten az te szent neved! *te adtad* ajándékot hogy elvőtted (RMK. 4:62). Hadd egyem az *te fogtad* vadban: affer cibos de venatione tua (MA. Bibl. 1:24). Minthogy ez a gyűrő volt *te-adtad* jelem (Gyöngy. KJ. II. 4:61). *Temondottad* kötelességek stb. (Fal. 64, 237). Ama *te keresztelted* jóságokról, és a vétkekről vetekedtünk eddig (75). — Tarts[d] meg *adtad* éltemet (Balassa B. Költ. 100). Hol a te irgalmasságod, kivel *verteted* gyógyítod? (a. m. verésedet? uo. 105). *Szoktad* szemfényvesztést s varázslást kezdettél (Gyöngy. Char. 56). Ím jelen a *vártad* évszak, mely nyit harci pályát (Arany: Tassóból 16). — *Te választottad zsidó néped* miá megfogattál (PozsK. 2; a WinkK. 247. lapján: *választott néped* miatt). Az ten magadnak *választottad városodban*... halálra ítéltetel vala (PozsK. 2; így ThewrK. 4). De az te jóvöltöd és *ígérted* jódat biztat nyavalyámban (Balassa B. Költ. 101). Amaz *reménletted istened* most holott? (131). Az *te laktad földedről* (CsomaK. 12). Hogy el-kivinnél Magyarországon, *te-laktad földedben* (uo. Szilágyi és Hajmási 1571). *Imádtad szépedet* fel nem találod sohasem (Ungv. Tóth L. Vers. 139).

3. szem. Hogy ne láttassék ő tévelygenie az ő *tötte* dologban (SzékK. 181). Az ő *szerette, szülötte, tartotta, nevelte* Jézus (NagyszK. 274). Érdemljök az ő *megígérte* bódogságnak dicsőségét (ÉrdyK. 96). Azon igyeközik, hogy az ő *megmondotta* beszédet [»bezedet«, olv. beszédét? Frank. Haszn. könyv 75]. Mondotta... ő megtartja az ő *adta* hitit, fogta az szakállát öreg-emberségit forgatván (Mon. Irok 15:229). Az ő *fogta* hallal én is tápláltattam (Gyöngy. Char. 200). De nem lesz szándéka ő *kívánta* véggel (uo. 332). Keveri a szólás módjait, s ő *gondolta* hasonlóságok után új nyelvet kohol

magának (Révai: A magyar széptoll, id. Bánóczi: Révai 388). Bízván az *ő megszegte* határidőben (Greguss Á. Athéni Timon 2:1). A jó hírrel jött szolga épen ezeknek az ellenkezőjét adja elő, mint az *ő látta* ország boldogságának fundamentomait (Beóthy: Széppróza, 2:358). Lindemann kiadása, mely az *ő szerkesztette* Corpus Gramm. II. k.-ben jelent meg (PhilKözl. 2:5). — Kívánok az úristentől Kdnek minden *kívánta* jókat megadatni (LevT. 2:212). Abban a klastromban, melyet Szent István Szent Márton hegyén *kedvelte* helyen építtetett (Tarnóczi: Szentség 1695. 94). A magával hozta gántsok (az *ő* öröklött hibái, Tseh M. Lovakat orv. könyv² 7). Ráemlítetttem őt a *tavalynéked adta* ajándokra; de sajnálja, hogy most olyanokkal nem szolgálhat (Vitk. Munk. 3:104). Sok nemes ember, aki az apja gyakran koplalva nevelte vagyonját... vesztegeti, 's inkább morsolja, fogyasztja, mint sem öregbitné, az *Ősöktől vette* nevével nagyra vagyon (Ungv. Tóth L. Vers. 112). A nép az osztályrészül *nyerte* szenvedést már meg is szokhatta (Szarvas Nyr. 24:518). Mégis meg tudott művelni [Vilmos] köröskörül egy kis darabot. A *készítette* szántóföld már kitett egy pár tonna vetésre valót (BSzemle 75:263). — *Lakta-földe* (Tel. Evang. 1:269). Ábrahám Isten szavára elhagyá *lakta-földét* és bujdosóba méne (Pázm. Préd. 188¹). Haza megy a lelkem e vidékről, hogy az estét édes *lakta-földe* s kedvesinek közelébe töltsse (Tompá 1:269). *Adta javát* meg nem becsültem (Thaly: VÉ. I. k.). Ő, jó szomszéd létre, eszik az *ő kedvelte barátjával*: ille, cum sit bonus vicinus, comedit cum amato sibi amico (Révai: Misc. V. »Exercitia linguae Hung.« kézirat). Hogy *szerette* *lyányát* elszerette sírja (Arany TSz. 12:4). »Ennye *atta kölyke!*« (Nyr. 5:421 stb. Vö. *Aki adta!* kényes kapitánya, Ne kacsingasson az én rózsámra Arany-Gy. Népk. 1:235).

Én csak az *Kd írta* hírekre támaszkodom (LevT. 2:114). Az *Kd. küldötte* vizát Kdnek megcsolgáljuk (uo. 202). Leveleket vöttük mind *kglmetek írta*, mind egyéb... dolgokra nézve (Thököly Lev. 279).

Ez a személyek szerint váltakozó szerkezet úgy látszik a 18. század óta a legtöbb nyelvjárásban elveszett. Ennek aztán az lett a következménye, hogy egyes főnmaradt szólásokra nézve a nyelvérzék megzavarodott. Így magyarázhatjuk, hogy pl. a 3. személyű *szerette gyermeke, szerette fia* hamis analógiájára ilyenek keletkeztek: *szerette gyermekem, szerette fiam* stb. Példák: Mivel *szerette-személyednek* látását a lehetetlenök közé számlálta; éjjel-nappal emlegetött tégedet (Dug. Szerecs. I:53). *Gyermekem, szerette gyermekem!* (Kat.: Bbán 5:5; így Eötvös J.) *Hazám, szerette jó hazám*, Bojóth (Kat.: Bbán 1:1). *Szerette férjem* (Szigl. Rózsa 126). Megmentettem *szerette lányomat* (Szenvey: Messzinai hölgy 103). *Az én szerette jó fiam* (Jókai: Szeretve mind a verpadig¹ 5:113; Thewrewk E. idézi). Még nem volt ilyen *szerette lovam* (Nép, Lehr: Toldi 272). *Szerette hazánk* (a *szerettük hazánkkal* együtt hibáztatja Szvorényi: Nyt. 374. §).

¹ *Lakta földé*: ezt a kifejezést úgy is értették, hogy laktának vagyis lakásának a földé, s azt mondták: *én laktam földé* stb.

3. Az igenév személyrag nélkül: anya-szült, guta-ütött.

Valószínűleg ez az eredetibb szerkezet, de a történeti korban már sokkal ritkább, mint az *istenadta-félék*: Tiszta állattal éljetek, semmit megholtat avagy *bestye martat* [-át?] ne egyetek: *quidquid morticinum est, ne vescamini ex eo* (JordK. 230; az 58. lapon: Az oly tagot, kit bestye mart meg, ne egyetek: *carnem quae a bestiis fuerit praegustata*). *Anya-szült* meztelen, *anya-szült* siket (NySz). Veszedelem, szerencsétlenség... minden *anyaszült* embernek sorsa (Fal. 586). Az *anyaszült* siketek (a született siketek, uo. 774). *Egy anya szültek* (Horváth E. Árp.). Vö. Meg nem marad itt *anyaszülte* (Arany: Szondi két apródja). *Guta-ütött* (Heltai, Calepinus stb. stb. NySz.). A kis leány elpirult, én meg alig jöheték szóhoz, mint kinek a nyelve *szélütött* (Kovács P. Fars. kal. 8. Olcsó Könyvtár). *Membra nive praeusta: hidegvött* tagok (PPBl.). *Hideg vett* legyecke (Beniczky: Ritm.) A vadászok *hidegvetten* tértek haza (>a hidegtől általjárva, általfázva« CzF.). Te *dérvött!* (mondják a fázósnak Vácon; *megvette a dér*). Rozsda-ette v. *rozsda-ett* kulcs (Bács m, id. Thewrewk). Rozszant fegyverei *porlepetten* és *rozsdamartan* századok óta heverték (Győry D. Don Quijote, ifj. kiad. 9). Minden *isten-öldött* nap elmékedjél felőle (Fal. 45). Akkor se légyen *anyahagyott* és gondviseletlen (uo. 203). Fölcsengve ontván búa rendet | Hajlott kalásszű téreken, | A *napsütött* kaszás kaszája (Tompai 1:121). *Eb-adott* kölyke (Gömör m. Nyr. 18:459, Nógrád m. 9:332).

Maga-szemzett csemetése; *maga-ápol*t fa (Győry V. Havi Szemle 1:44). *Maga szőtt* vászonból varrta (Merényi: Ered. Népm.).

Alkalmi kifejezések: Veréb-megött kalangyát félfelé rak vala; az búzának konkolyosát hitványát meggyújtá, mutatá ő aldozatját (RMK. 6:247). »Mit sírsz? — Juli haragját? — Mint élsz? úgy-mond. — Mondék: Mint *Júlia-ütált*« (Balassa B. Költ. 72). Ezerhúrú hegedődet hadd pönderésem meg, *atyám csinált* szegecskével hadd igazgassam meg (Amade L. Irodalomt. Közl. 12:217). *Rozsda-megett* (SzD. Verskoszoru 1:70). Zsuzsi, Elek' önnönnevelt Kedves Súlyom-madara (Kisf. S. Somló 2:8). Tégy *habütött* szirtté s ne legyen több álmom azontúl (Vör. Z.). Helvetia *hótakart* tetői (Eötvös J. Búcsu). *Hab-ütött* pandal, *hullám-mosott* gazdag virány, *porlepett*, ing (Arany, idézve Nyr. 4:441). *Atok-vert*, *szellő-üzött* (Pet., uo.). Vadfübenőtt néma sivatag (Vargha Gy., id. Thewrewk). A boglyának *szél nem ért* oldala a szélre nézve a boglya möge (Nyr. 17:210). Megismerem a kanászt *angyal-füzött* bocskoráról (Arany-Gy. Népk. gy. 2:205; vö *angyal-bocskor*: tót ember bocskora, Szombathely, Grábler Ida értesítése). *Kan-harapott* (gúnynév, »mert gyermekkorában a kan harapta meg, Nyr. 5:526).

Vö. még ezeket a tagadó szerkezeteket: *Asszony-hihetetlen* (Pázm., id. NyK. 15:190, »asszonynak is hihetetlen mondás«). Jaj istenem, aki árva, még a szél is inkább járja; én istenem, árva vagyok, *szélfuvatlan* nem maradok (Arany-Gy. Népk. Gy. 3:131). — Vö. a votjakban: 'holló áthatolatlan fekete erdő' Munk. Votj. népk. 258.)

[HADLAUA CHOLTAT.]

Hallá holtát teremőe istentől annyi mint 'hallotta teremője istentől, hogy meghal, audivit se moriturum esse'. Ez az igenévi szerkezet régibb irodalmi emlékeinkben elég gyakran előfordul. Néha — mint a címül írt példában — a mai hogy-féle tárgyi mondatnak s a latin accusativus cum infinitivo-nak felel meg,¹ máskor meg az egyszerű latin s a mai magyar infinitivusnak, pl. Szeretik zsinagógákban ... állván imádkoztokat (MünchK. 23) = szeretnek zsinagógákban állva imádkozni, »amant in synagogis stantes orare«. — Hébe-hóba az újabb nyelvben is találkozunk vele: Nézném a nap jöttét s lementét (Petőfi). Állva perzsa sír felett nem hittem szolgáléteket (Arany; l. még az alábbi idézeteket).

Ez a *t*-képzős főnévi igenév nyilván ősrégi sajáttsága nyelvünknek, de idővel — mint több más igenévi szerkezet — mindig több-több tért veszített s ezt a tért részint a másik főnévi igenévnek, részint pedig az összetett mondat szerkezetnek engedte át. Már a 15. században egymás mellett megtaláljuk a régibb és az újabb kifejezésmódot. Az Ehrenfeld-kódex a 81. lap végén azt írja: »Ne szégyenljétek alamizsnáért menteteket«; de ugyanazon a lapon már: »Láttatik vala neki, hogy koldólni szégye[n]-lenének menni«.

De a *t*-képzős igenév nemcsak tárgyként fordul elő, hanem sokféle más használatban is. Így először alanyként, s itt is egyértékű az infinitívussal s az alanyi mellékmondat. Példák:

a) Jó volt tenéked énnálam lettöd (ÉrdyK., NySz, = énnálam lenni): Jobb nékem holtom, hogynem éltöm (RMK. 2: 94). Jobb volna holtom, mint ilyen kint látnom (PhilFl., NySz). Unalmas volna a léti idehaza (MTsz).

b) De semmi lón néki kincse oda volta, csak fiától ne lészen vala megváltá (Tin. 278, = hogy kincse oda volt). Sokaknak kedvek ellen esett haza jötte (Kaz. L. 3: 375).

¹ Néha latin hatás alatt föl is veszi a másodrendű alanynak tárgyesetét, pl. Magát képeséjté tovább mentét: ipse se finxit longius ire (DöbrK. 320).

Azonfölül mai napiglan sokféle határozói viszonyt fejezhetünk ki ezzel az igenévvvel, legtöbbször állapot- és időhatározót: *jártomban-keltemben, nevettében, nap keltekor, nap nyugtáig, holtomig* stb., ritkábban személyrag nélkül: *holtig, untig* stb. (Idézeteinket l. alább.)

Vége igen érdekes ez igenévnnek birtokos jelzőül való használata helyet és időt jelentő főnevek előtt. Ide tartoznak a következő kifejezések:

Az én laktam földé (Gyarm. Nyelv. 1:352; vö. *Bécsbe lak-tomba* uo.). Az ő elébbeni *laktok földére* (Ker. Préd., 1. NySz. lakó-föld stb.). Ki kelle futni édes *lakta földébül* (Czegl. Megtért bűnös 139. Ez a 3. személy a *laktam földem*-félékhez is tartozhatik, amikben az igenévnnek melléknévi szerepe van). — Tegnap visszajövénk az édeskeserű *laktunk helyére* (Mikes 89. lev.). — »Pulverem pedum lingent: a *jártok földét* is csókolgatják (Pázm., NySz. járt-a Szól.). Tüstént *fekte helyét* meglágyította Romisten (Vör. A rom 62. v.¹). Heródes *ő léte napján* tön nagy vacsorát a fe[je]delmeknek: H. natalis sui caenam fecit principibus (MünchK. 81b). A *léttem v. léttem napja* stb. (Mátraalja, 1. Nyr. 34:479 és 278).

Ha mind az említett használatokat egybevetjük, látjuk, hogy egészen tipikus finnugor igenévi szerkezettel van dolgunk. A rokon

¹ Alkalmasint volt ilyen szerkezet is: **születtem földje*, **születte földje*, azaz születésem földje, születése földje, de ebből újabb korban részint a *szület(ett)* helyett *szül(ött)* belekeverésével, részint pedig a 3. személy analógiájára (mint *szerettem gyermekem* helyett *szerette gyermekem*) különféle kifejezések keletkeztek. Vö. *Születte föld*: genitale solum PPBl. Keserves könnyhullatással eveztek el a szülötte földről (Mikszáth: Ahol a víz is virágzik). Hagynám el *szülötte földömet* (Wesselényi M., Kaz. L. 12:249). Szülötte földem (Halmágy, Nyr. 31:230); s ugyancsak Halmágyon: Itt haljak meg e *születte helyemön*; mindennek e *születte helyén* jobb (NyK. 31:417). Bejártam szülöttehelyemet (Merényi: Ered. Népm. 175—6). A *szülötte falumban* (Merényi: Dunam. Népm. 1:39). *Szülötte vidékemen* ez rendes nyelvsajátság (Phil. Közl. 15:1051). Vágyom a szent nyelvű eredetit *szülötte szómba* tenni át (Dóczi: Faust, csal. kiad. 47). Isten hozzád *szülöttem föld* (Vikár: Somogym. Népk. 157). *Szülött földömön* (1841., id. Thewrewk E. Akad. Ért. 1899. 345). — Ha volt *fekte helye, laktunk helye*, bizonyára volt *állta helye* és *ülte helye* is, és ez magyarázza meg ezeket az újabban nagyon elterjedt népies kifejezéseket: *álltó helyében, ültő helyében* (l. MTsz). Kétségtől ilyen alakkeveredés útján keletkeztek: *állta helyében* × *álló helyében*, *ülte helyén* × *ülő helyén* (nem pedig *t* közbeszúrásával, mint Kassai magyarázta, Szókönyv 1:51, se pedig mozzanatos *t*-vel, mint magam gondoltam NyK. 17:52). Vö. »egy ültömbe megettem« (Nép).

nyelvekben mindenütt hasonló »nomen verbale«-k szerepelnek különféle viszonyragokkal s helyettesítik a megfelelő mellékmondatokat. Leginkább az *-m*-képzős igenév szerepel így; pl. a vot-jákban: *kut kuräktümdä šudid-a?* érezted-e, hogy a szíved fáj? szó szerint: szív búsultodat érezted-e? (Munk. Votj. népk. 204); a cseremiszbén: »šogas kajmem užon-ulod láttak engem a mezőre menni«, szó szerint: mezőre mentemet látták; »tudo užo men pört onžumem ő látta, hogy én a házat megnéztem«, szó sz. ő látta én ház néztemet; »tolmem koklašte jur lie jöttöm közben eső esett«; »atiem tolmeške tište ilem atyám eljöttéig itt élek« stb. (l. Reguly cseremisiz mondatait 491—504. NyK. 3. k.); mordv. *molemstest* 'mentük-ben', *tumisinza* 'elment-é-ben', »tän tiems af noldasa míg ezt meg nem csinálja, el nem ereszttem őt«, szó sz. ezt tettig nem ereszttem stb. (l. Reguly 261. stb. mordv. mondatát NyK. 13:120); zürj. *sar kulömödz* 'a cár holt[á]ig'; vog. *tä kum minem juypoalt* 'az ember ment[e] után'; oszt. *manmel jupina* 'ment-e után' stb. stb.

A magyar *laktam földé* és *születtem földje*-féle kifejezéseknek a finnugor nyelvekben szintén *m*-képzős igenév felel meg, de úgy látszik mindig személyrag nélkül: vog. *telem ma* és finn *syntymä maa* szület[t]e föld[je], cser. *maleme ver* és lapp *oätiem sadde* aludt[a] hely[e]; vog. *tēm mātāt soryä sillawēs*, szó sz. evett helyén gyomra földagadt, azaz ette helyén, ahol evett (stb. l. NyK. 34:432). Minthogy pedig az *m*-hangú igenév a rokon nyelvekben a befejezett cselekvésnek rendes igeneve, az imént idézett kifejezéseket, melyek a születés helyét, az alvás helyét jelölik, szó sz. így is fordíthatjuk: született hely, aludt hely.

A rokon nyelvekben ez az *m*-es igenév, de több más igenév is, egyaránt szerepel főnévi és melléknévi igenévül (vö. Budenz UgAl. 28. §¹). Fölötte valószínű, hogy a mi *t*-képzős főnévi igenevünk is eredetileg azonos a *-t* és *-tt* képzős melléknévi igenévvel, vagyis hogy a [*hallá*] *holt-át* azonos eredetű a melléknévi *holt* vagy *halott* igenévvel. Az *isten-adta*-féleket tárgyalva már megkockáztattam azt a föltevést, hogy a *-tt* képző szorította ki a mi nyelvünkben a valaha megvolt *m*-hangú igenévképzést. És

¹ Az altaji nyelvek is a bef. csel. melléknévi igenevét használják főnévi igenévül; a török azt mondja: 'jött-ünkben', a mongol azt mondja: 'jött-ben' e h. mikor jött (l. Kúnos: Oszm. nyk. 299, Bálint: Kazáni t. nyt. 143—4 és Budenz: NyK. 21:281). Hasonló szerkezetek a mandzsuban Budenz NyK. 20:391—2.

íme most azt látjuk, hogy ugyanennek a finnugor *m*-nek a helyén alkalmazta a magyar nyelv főnévi igenévül is a *t*-hangú képzést. Ez az észlelet megerősíti föltevésünket, amely szerint ez a két igenév eredetileg csak egyazon igenévnek kétféle használata volt.

Erre vallanak a régi nyelvnek s a népnyelvnek egyes olyan kifejezései, melyek az igenévnek összevonatlan, illetőleg *tt*-hangú alakját mutatják a főnévi használatban is: *halottaiból* fölkel, föltámad (l. NySz. *halott* Szól.; a latin *resurgit a mortuis* csak a többes számú alakot okozhatta, magyarosan bizonyára így mondták: föltámad **halottából*, azaz *holtából*); *fülem hallottára, mindenek hallottára, sok jámbor hallottára* (l. NySz. 1. hallat), *mindenек láttára és hallottára* SzD. MVir. 251), *szeme láttára, füle hallottára* (Gyarm. Nyelv. 1:351), *távollöttébe* = *távollétében* (Heltai NySz), *hír-löttig* (Medgy. 17. száz. NySz. lött- 3), *tudakolta az iskola lettje voltját* (MTsz), *semmi letteképpen* (l. MTsz), »*ette* haszna és aludta bére sincs« (Gyulai: Kis tí kezd; = *éte* haszna, *éte* bére, l. NySz. és MTsz.; vö. még *tett* = *tét*); »nem várom az órát, de *jöttét* sem rettegem« (Kölcsey; vö. *alájöte, előjöte, kijöte, megjöte* NySz); »a vétkekből kitisztítottván a halálnak *nyugottára* (Illyés: Préd., 17. száz., NySz), *nap nyugotta* után (Landovics, 16. száz., NySz; = *nyugtára, nyugta*, de lehet *nyugodta* is).

Még csak az a kérdés: hogy viszonylik a *t*-képzős igenév az *-at -et*-féle főnévképzéshez? Rendesen egynek tartottuk a kettőt s a különbségeket iparkodtunk valahogyan kimagyarázni (vö. TMNy. 480). De most azt hiszem, hogy eredetileg se lehettek azonosak. *Mind-eltig* eredetileg így hangzott: **mind-élöttig*; ellenben az *élet* szó még a 13. s 14. században így hangzott: **életv*-. A HB-ben *holtat* már összevont alak s nincs benne nyoma semmiféle *v*-nek, ellenben *kinzotviatvl, illetuitvl* stb. *v* hanggal s a *t* előtt nyílt magánhangzóval, tehát olyannal, mely nem szokott kiesni. Igaz, hogy *Akaratia* mint helységnév már 1108-tól kezdve előfordul *v* nélkül (l. NySz; Mátyás Fl. NySz; Csánki 3:219) s a Gyulafehérvári Glosszában is: *arulatia, vadulatia* stb. De ugyanott *ielenetuiiben, nemzetui*, s még valamivel később is, a Königsbergi Töredékekben *kezdetuitul*. Az meglehet, hogy az *-atv* képző az igenévi *-ott*-nak *v*-vel való továbbképzése,¹ ahogy más finnugor nyelvekben is keletkeztek a melléknévi igenevekből

¹ A *szakadát, hófuját á* hangja a *szakadás, hófuvás*-ból lehet átvéve, TMNy. 479, vö. Ug. Al. 224.

megkülönböztetésül további képzővel ellátott főnevek, pl. a finn *-ma-ise-*, az osztják *-p-sa* (l. Budenz UgAl. 179¹). — Néha aztán az *-ott* és az *-at*, minthogy jelentésre és hangzásra közel állt egymáshoz, föl is cserélődött s itt-ott effélékkel találkozunk: »Vétkeztem istennek tíz parancsolatját nem *tartatomba*« (VirgK. 5). *Hallottára* helyett már a 15. 16. században előfordul *hallattára* s a 17. sz. óta *hallatára* (vö. utca *hallatjára* Nyr. 9:559). Vö. még *virradta* és *virradat*, *chudaltus* Kön. Tör. és *chudalatus* Gyul. Gl. s több eff.

Tehát nézetem szerint: a *t*-képzős főnévi igenév a *tt*-képzős melléknévi igenévből fejlődött; nem azonos vele — de lehet hogy továbbképzése — az *-at* et főnévképző. (Ez utóbbinak származéka a régi *menettem*, *menetted*, *menette* igenév.)

Adatok.

1. Az igenévnek mondattárgyul való használata.

a) A *-ni*-képzős igenévvvel egyértékű.

szégyell, *átall*, *restell*: Szégyenli vala alamizsnáért *mentett* (azaz *mentét* EhrK. 87): *verecundabatur ire pro eleemosyna*. Hogy önön-maga ne szégyellené *etet* az fráter (azaz *étét* v. *ettét*, uo. 92). Szégyenli *kimentét*: *puDET exire* (110). Ne általja jó lány *bementét*: *non veratur bona puella introire* (BécsiK. 36). *Koldúltomat* általlom: *mendicare erubescere* (MünchK. 148 b). Az esmerők között szégyenlöm *koldúltomat* (TelK. 86). *Koldúltomat* szégyenlem (Kulcs. Evang. 438). Az mi itt való *ültünk*et mi nem restellenéjek, de minden nap tebb tebb keltséget teszünk (LevT. 1:39).

szereti: Kik szeretik zsinagógákban és úcák szegén állván *imádkoztokat*, hogy láttassanak emberektől: *qui amant in synagoga et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus* (MünchK. 23). Nálad *létét* úgy szeresse, hogy ömagát elfeledje (ThewrK. 289). Ha egy helyen nem szeretem *háltomat*, ottan mást keresek (Helt. Mes. 150). Az írástudók szeretik *jártokat* a hosszú köntésekben: *scribae volunt in stolis ambulare* (Helt. UT. M7).

szokta: Hol Asverus szokta vala *lakoztát*: *ubi A. manere consueverat* (BécsiK. 49). Minden helyekben, kikben előszer szokta vala *vígadtát* (uo. 78). Miként es azelőtt szokta vala *tetet* (*tétét*,

¹ Budenz az *-at-v* képző első elemében igetőképzőt látott, UgAl. 224. — Révai az *-at* képzőt azonosnak tartotta a befejezett cselekvés *-ott* képzőjével s a kettőt éppen az ilyen *t*-képzős főnévi kifejezésekkel közvetítette: *teljesítsd kívántomat, meglakolta tettét, bocsásd meg minékünk a mi vétetünk* (Gramm. 3. k. kéz.). — Ilyen közvetőnek nézhetjük a *hív*(es) alakot is.

uo. 145): *sicut et antea facere consueverat*. Szokta vala jártát (LobkK. 190). Nem szoktad te magad *ültedet* (*éltedet*, uo. 200).

únja, megúnja: Meguná a béka *laktát* a tóba (Pesti Fab., Toldy kiad. 126). Úgy tettették ők magokat, mintha únnák *ott lak-tokat* (Szalkay: Blumauer Énéisse 47).

b) Tárgyi mellékmondatokkal egyértékű.

hall, lát, néz, tekint: Hadlava *choltat* (HB). Austriaiak más országokban fogják az hadak *létét* hallani (Nagyszomb. kalend. 1621. H4, = fogják hallani, hogy vannak hadak). — Mikor láttuk te vendég *voltodat* és befogadtonk tégedet, avagy mezejtelen *voltodat* és befedeztönk tégedet? quando te vidimus hospitem et collegimus te, aut nudum et cooperuimus? (MünchK. 62 b). Hadainknak *mint-voltát* tekéntení odafordultam (Bercs. Lev., NySz. mint-volta). A fűnek *megérttét* látván, azt mondá: Fiam, a fű megért (Dug. Péld. 271). Nézném a nap *jöttét* s *leментét* (Petőfi: Szeretném itt hagyni...). Láttam *hiú voltát* emberi dolognak, *hamari felhágát*, *hamar estét* soknak, királyok *elestét*, birodalmak *vesztét* (Arany: BH. 3:15).

alajt, hisz: Műdön mend ezeket valljam, semmit nem alajtom én magam *vallatomat*: cum haec omnia habeam, nihil me habere puto (BécsiK. 60). Úrnak jovit hiszem *laktomot* (olv. *láttomot*: credo videre bona Domini, DöbrK. 72). Ha igazán mi hisszük *megholtát* és *felköltét* (Born. Ének. 37). Állva perzsa sir felett *nem hittem szolgálómetet* (Arany: Az újjörög dalnok).

tud, megtud: Tudhatnám *mint létét* két kedves fiamnak (Gyöngy. Char., NySz., lét 1). Mihelyt *ott létét* megtudták a főurak (Fal. TÉ.).

megért, megtapasztal, magyaráz: Ebből magyarázom még *helyben-létit* a tábornak (Bercs. Lev., NySz. helyben-lét). Ha Nagyságodnak már *túllétit* bizonyosan megérttem, egy kis corpuskát szalasztok által (uo., NySz. túl-lét). *Felnyílt szemes voltodat*... megtapasztalod (Com. Jan., NySz. szemes-volta).

remél, vár: Nem remélik vala őneki *megiőtét* (*megjőtét*, BécsiK. 38). Míg reá nem bökken vala, nem is remélheti vala *létét* (MonIrók. 8:338, NySz.). Alég várja az éjnek *setétültét* (ÉrsK. 463, NySz.). Mondja virág virágnak, várja végit világnak, két vén fának *ledőtít* s a meghótnak *felkötit* (ledöltét, fölköltét; találós mese, Kriza Vadr. 339).

érdemel: Hogy te országodban örökké érdemeljem lakoztomat (ÉrsK.).

említ: Említi az köszikláknak *vízzé-létét* (Pázm. Kal., NySz. lét 4). *tettet, képest*: Hogy tettetné *étet*: ut simularetur manducasse (olv. *étét*, mintha evett volna, BécsiK. 91). Tettessed *elmentödet* házadtól (GuaryK. 43 b. Nyelvemléktár). Magát képesejté tovább *mentét*: ipse se finxit longius ire (DöbrK. 320).

megbán, szenved, retteg stb.: Valamenészer megbánták *elfordóltokat* ő isteneknek szolgálatjától (BécsiK. 19). — A szénán *fektét* szenvedé: feno jacere pertulit (AporK. 130; vö. szénán *fekenni* szenvedé FestK. 252. latinosan). — Barátságod *szüntét* nem rettegem

(Kaz. Lev. 12:113). Nem várom az órát, de *jöttét* sem rettegem (Kölcsy). — Zokogja édes urátul *megváltát* (Czegledi Istv. Halotti beszéd Udvarhelyi Gy. felett 1661. 7).

mond, felel, tagad: És netalántal mondják eszüvökben ő minden gonoszságokról *megemlékeztemet*: et ne fortidig cant in cordibus suis omnem malitiam eorum me recordatum (BécsiK. 189). Jövének mondván es önmagokat anygali látatot *láttokat*: venerunt dicentes se etiam visionem angelorum vidisse (MünchK. 167¹). Felelének ő *nem tudtokat*, honnan volna: responderunt se nescire unde esset (MünchK. 156 b). Meg ne tagadja az, ki fő, *vele irgalmasság tétét*: nec renuat, quae praeest, cum ea facere misericordiam (BirkK.).

mutat, kimutat, megjelent: Megmutatja e tudománynak *igaz voltát* (Helt. Bibl., NySz. igaz-volta). A macska... ha egeret lát, *macska voltát* kimutatja (Misk. VKert., NySz. volt 2). Megjelentik *jelen való vótokat* (MA. Bibl., NySz. jelenvaló-volta). Eléggé mutattad már *vitéz voltodat* (Zrinyi, NySz. vitéz-volta).

c) Részint infinitívussal, részint tárgyi mellékmondattal egyértékű.²

akar, kíván: Senkinek sem akarja vala *megtudtát*: neminem voluit scire (MünchK. 85). Senkinek nem akarja vala *tudtát*: nec volebat quemquam scire (89). Ígyen akarom *őneki maradtát*: sic eum volo manere (uo. 215). Így akarom *ű maradtát* (DöbrK. 274). Inkább akarnák... az nagy szörnyűségös kénban *löttöket*, honnem az ítéletre *kijötöket* (NádK., NySz. lött-). A Giszla nem akarta a Vazulnak királyi [király?] *létét* (Helt. Krón., NySz. lét 4). Inkább akarná *holtát*, hogysem halálos bűnbe *estét* (azaz inkább akarna meghalni..., Pázm., id. NyK. 15:216). — Napról napra jobbra kívánja *létét* (GuaryK. 23 b. = jobbra kíván lenni). Ha az isteni jószágnak esméretire kívánod *juttodat* (NagyszK. 3). Nem kívánnám *vesztődet* és halál miá *rekkenődet* (KatLeg. 3373—4). A teknősbéka az égbe kívánta *jártát* (Pesti: Fab. 44 b).

2. Az igenévnek határozói használata.

Vétkeztem én *érzékenységit* jóra *nem birtomba* (VirgK. 4)* Buda hatalma alá veté az egész Scythiát, hogy az Attila *távol* *lőtebe* semmi támadás se lönne az országban (Helt. Krón. 14 b. NySz.). »*Álltába, ültibe, reptibe, fektibe* lőtte meg« (Gyarm. Nyelv. 1:351). Talám *a Himen templom felé ballagtodban* hasznát veszed (Kaz. L. 1:269). Valamikép *feledtemben* ne hagyjalak itt (Vas G. Munk. 1:17). *Nevettemben* leesem a székről (4:104). *Szemetek szöktemben* (Balásfi, id. Nyr. 3:406). — L. még MHat. 1:67. *Idő jártában, idő jártára*, l. NySz. járt-a.

* A főnév tárgyesete itt is latinos.

² Aszerint hogy azonos-e a két cselekvés alanya vagy pedig különböző.

Harmad napon *holtából* felkele (DöbrK. 59). Nem a legfürgében ugrám *ültömből* karjára (Kovács P. Fars. kaland 85, Olcsó Ktár). *Magam eluntából* (Vas G. Munk. 12:24). Csak alig ocsúdott még fel *aléltából* (Jók. Rab Ráby¹ 3:144).

Nap keltekor, nap nyugtakor, virradtakor stb. Királyi székében *ültekor* (Landovics: UjSegits. 1:204). A napot nem *költtén*, hanem *esttén* dicsérik (Dug. Példab. 1:275). A sötétség *beállttával*, az éj *beállta előtt* stb. Mikoron *angyallá léte után* *édes társamnak* bujdosni akarnék (NySz. lét 4). *Lánynak vásznát szötte közben, ezüst gyolcsot hímeztében* (Barna F. Kalevala 8:15).

Mit siránkozol *azoknak nem létén*? (Haller J., NySz. lét 3., = mit sírsz rajta, hogy azok nincsenek? »*Hagyd létén*: hagyd ahogy van« (MTsz.). Ki hajót tud készíteni térde érintése nélkül, *marka hozzányulta nélkül* (Barna F. Kalevala 8:130). *Tudtommal. Magad mondatként* (Matkó: BCsák. 320). Imádlak tégedet mennyországba *felmentedért* és atyaistennek jogjára *ültedért* (azaz jobbjára *ültödért*, PozsK. 18).

Az *vipera* . . . fiait . . . oly igön szereti, hogy *szerettebe* őket mind elnyeli (GuaryK. 24). *Szerettekben* addig kényeskedtetik fiokat, hogy szerelmek miatt elvesztik (Pázm. Préd. 205, NySz.¹; vö. *szerettelebi* NySz. 3:225). Leányt akarok szeretni, *szerettemből* elvenni (Göcsej, Tud. Gyűjt. 1838. 6:14). Adjik az úr egy *szerettemre való* kalapot (Debrecen, Nyr. 5:177).

Tudtommal *vér folytáig* ostromoztatál (ThewrK. 192). Ne átalj mind *holtodig* igazulni (Telegdi: Evang., NySz.). *Holtomiglan, holtodiglan. Fejem fennálltáig* leszek én veletek (Zrinyi stb. NySz. fenn-áll Szól.).

Személyrag nélkül: *holtig; éltig* tart (Pázm. stb. NySz.), *mind-éltig* (innen *mindétig*); *váltig, untig, körömszakadtig*. »*Csaptig*: színig *színültig* (megtölteni)« MTsz. (vö. *csapatint* uo.). *Virradtig*. Kiket a magyarok mind *setétültig* vágák (Székely: Krón. 210). Malom, kin *líztté létig* töret (engemet, Balassa: Költ. 151). *Hír löttig* mind oda lesznek (Medgyesi, NySz. lött-3). És *lelkem-kihültig* itt töltöm életemet (Fal. Remete). *Fáradtig* voltak a lovak (Vas G. Munk. 12:18). *Egy tikmonysüttig* (Nyr. 5:379).

Egy tapodtat se. Lépteket hallottam. »Jól esik neki, hogy gúnyolódásának szabad *röptöt* engedhet« (BSzemle 1874. 6:204).

Minden *lépten-nyomon. Bizton, nyugton, menten; folyton foly, futton fut* stb., vö. MHat. 1:175—6.

¹ Szarvas G. ezt a NySz.-ban egy fölvett *szeret* főnév címe alatt idézi. A többi ott idézett négy adatban *szeret* alkalmasint csak hiba e h. *szeretet*.

ÍRVA VAN, ÍRVA VOLT, ÍRVA LESZ.

Valóságos örület az, amit mostanában ezekkel a kifejezés-módokkal elkövetnek iskolai és irodalmi körökben. Országszerte el van terjedve az a halvélemény, hogy minden ilyen kifejezés hibás, magyartalan. Egy gyakorló tanár nem régiben azt mondta egy budapesti intézet növendékeinek: »Ami itt vastagabb betűvel *van nyomtatva*, azt tanulják meg holnapra!« S ezt a mondást a jelenvolt vezető tanár az osztály hallatára megróttá mint magyartalant; őszerinte helyesen így kellett volna mondani: Ami itt a nyomtatásban vastagabb betűvel van, v. amit itt vastagabb betűvel nyomtattak. Ugyancsak nemrég olvastuk egy hivatalos bírál-
latban (Dénes-Roboz nyelvtanáról, I. Hivatalos Közlöny 1906. 528):

»Nagyon gyakori a könyvben az ily kifejezés: *van összetéve*. majd: *alája van rendelve*, *jól vannak kiírva*, *ki van emelve* stb. Helyesen írják a 41. oldalon: ha valamely más szóval tettük össze. Ime a helyes magyarság a nyakatekert germanizmusokkal szemben; mintha nem mondhatnók szintiszta magyarsággal: *Ha az összetett mondatban kettőnél több mondat van*, a kettőnél több mondatból *van összetéve* (89. o.) helyett. Ép az ily kifejezések a hanyag köznapi beszédben oly gyakoriak és ha még a tankönyv is ehhez szoktatja a tanulót, úgy alig írthatjuk ki azokat; pedig rendkívül csúnyán és a magyarság rovására hangzanak.«

Szomorú állapot! Tanárainknak, tanítóinknak, könyvbírá-
lóinknak olyan siralmas fogalmaik vannak a nyelv mivoltáról és nyelvünk életéről, hogy ilyen egyszerű kérdésben nem tudnak eligazodni. Őnekik »rendkívül csúnyán hangzanak« azok a kifejezés-módok, amelyek ezrivel fordulnak elő régibb és újabb irodal-
munkban, amelyeket széltilben használnak legjobb íróink s nyelvünknek legjelesebb művészei, s amelyek folyton-folyvást élnek Kárpátoktól Adriáig, még a legelrejtettebb falukban is, a tös-
gyökeres »fajmagyar« nép ajakán. És tanítóink, akiknek ápolni és terjeszteni kell nemzeti nyelvünk gyökeres sajátságait, olyan kevéssé bízhatnak a saját nyelvérzékükben, hogy gondolkodás nél-
kül, szajkó módjára ismétlik vaskalapos nyelvtanosok alaptalan

ítéleteit. Hiszen minden született magyar a nyelvérzéke segítségével könnyen eldöntheti a kérdést. Aki pedig nem bízik magában, hanem okvetetlen tekintélyek után akar indulni, az csak nézze végig a következő idézeteket, melyek kódexeink korától egész a mai napig terjednek:¹

írva van: Fogva vagyon édes szíz Mária (Apor-kódex 168). Az es tudván vagyon: nec hoc latet (BécsiK. 34). Tudva vagyon nálam is (Pázmány, id. NyK. 15:230). Már az udvarnak is meg vagyon mondva az istenhez (Faludi 10). Mi van eránta parancsolva (Kaz. lev. Dessewffy Józsefhez; így Kazinczynál gyakran). Reád vannak függesztve gondolatim: in te sunt defixae cogitationes meae (Verseghy, An. 2:304). Kis leány szoknyája térdig föl van hajtva (Petőfi, János vitéz). Az alap szerencsésen van kigondolva (Arany Hátr. próz. 310). Kivánj jutalmat, és az, mielőtt kimondtad, meg van adva (Jókai, Fehér rózsa 142). Amit tesz atyám, az jól van téve (Madách, Ember tr. 5. szín). De.. a 41. lapon ez is van mondva (Szarvas G. Nyr. 20:524). Virág van az ágyra hintve, barna kis lány kiterítve (Népdal Nyr. 3:487). A két szeme ki van sirva (Népdal: Tisza partján jön egy halász..). Akit én szeretek, meg van az szeretve (Népdal; »teljes szívből,« magyarázza Szarvas G. Nyr. 16:362).

írva vala: Nem arra valátok teremtvén (Winkler K. 85). Hogy beltelnék, ki meg vala mondván: ut adimpleretur quod dictum est (JordK. 363). Meg vala jövendőlvé, hogy.. a juhok elszélednek (Pázm., Nyr. 3:488). Mert üldözve valék, sők engem váltva megóttak (Vörösm. Zalán f. 6:730). — Nem lön engedvén [= nem vala engedve] neköm, hogy.. hivatattám mártir feleségének (NádorK. 556).

írva volt: Ördögöktől volt megszálva és megülve (Molnár Albert, Tan. 158). Ne legyünk olyanok, mint Lázár, kinek kezei kötözve, teste lepedőbe takarva volt (Pázm., Nyr. 3:488). Ez volt mindenkinek fejében föltéve: vagy visszakerítem, vagy meghalok érte (Petőfi, id. uo.). Az asztal is terítve volt, az étel is találva volt, a nászlakoma vendégei is ott várakoztak már az ebédlőben (Eötvös K. A hiánytalan asszony). Az ebéd mán akkor meg volt éve (Nép, Szatmár m. Nyr. 8:40).

írva lesz (a jövőben, 'már akkor meg lesz írva', scriptum erit, es wird geschrieben sein): »Lészen nyolc mustra mester.. Azon imperiumbeli fejedelmektől lesznek ez fizető mesterek választván..« (1557. RMNy. 2b:131). Akit megáldasz, meg lészen áldván (MA. Bibl. 1:141). Isten szava ez, hogy az atyák alamizsnája feledve nem lészen: non erit in oblivione (Pázm., Nyr. 3:489). Ha életem gyökerei mind el lesznek már éve (KisfS. Tátika 1:41). Ha itt e lobogó helyett más lengedez, mi már azt nem látjuk, mert szemünk hűnyva lesz (Petőfi). Már kezemben tartom ajtód kulcsát,

¹ Sok más hasonló példa (különösen a régi nyelvmélekekből) A magyar határozókban 2:306. l. és Nyr. 20:164.

még egy perc, s örökre zárva léssz (Petőfi). Addig nem akarta az eljegyzést, míg a Józsi meg nem kerül s el nem lesz temetve szépen (Jók. A Balaton völgyénei). S míg a tél fagyát siratja annyi elhaló fa: ti meg lesztek jó szülétek kebelében óva (Tompai: Hajtsátok meg...). Akkorát kondítok, hogy akinek be nem léssen abroncsolva a feje, szétreped (Krizsa, Vadr.). Nyitva maradónak hittem a tért a jövőre számára, mert nem lesz semmi jog feláldozva (Kossuth L. nyílt lev. Deákhoz 1867). Míg ez [a pénz] azoknak vissza nem lesz adva, addig nekem a koporsó sem ad nyugodalmat (Garam vid. Népk. gy. 1:450). Holnapra ki leszel terítve te is (Arany L. Népm., id. Nyr. 10:213). Amit én csinállok, az meg lesz (emberül) csinálva (a meg igekötő példái közt említi Szarvas G. Nyr. 16:362). Ha én egyszer azt mondom, hogy megteszem, hát az meg is lesz téve emberül (ugyancsak Szarvas G. említi kifogástalan szerkezetek közt Nyr. 20:183). Ha a boglya be lesz tetőzve, jöjjetek haza (szintén mint hibátlan szólást idézi Imre S., Idegen és hibás szólások 141). Vö. még Gyomlay Gy. NyK. 37:110. a görög idézetek fordításaiban.

írva lett (a. m. irottá lett, mintegy irott állapotba jutott, egyszerre csak meg volt írva): A mennyország kapuinál, hogy az neki zárva lett, bánatjában dühösködve Lucifer így fetrengett (KisfS. Tátika 1:71). Rögton indult Kímon négyezer vértessel: s Lakedaimon mentve lett (Arany, Arist. 2:394). Nem kellett neki segítség [Babszem Jankónak], még maga se csinált semmit, csak az ökök füléből patogatott, de azért úgy meg lett szántva a föld, hogy jobban se kellett (Arany L. Népm., l. Nyr. 10:214). Amint egész földem letakarítva lett, megnyugodt a lelkem (mint hibátlan említi Imre S. Idegen és hibás szól. 141). Elakadt a szekér, tizen is kínlódtunk, míg kihúzza lett (uo.; olv. míg ki lett húzva). — Minden áldott reggel *rakva lón* friss lombom csillogó gyöngyekkel (Arany: A pusztai fűz). Amint megtudta a világ, hogy elmentem Bajorországba fiat keresni, egyszerre *meg lón állapítva* a leggyöngédebb atyai hírem (Baksay: Gyalog-ösv. 2:166; = egyszerre meg volt állapítva).

írva legyen: Boltja be legyen téve (Hornyik: Kecskemét tört. 2:496). Tömve legyen versünk rövid szózatokkal (Verseghy: Rikóti M. 98). S rövideden legyen mondva, tetszett Elek Lórának (KisfS. Somló 1:58). Magunk színt legyen mondva (Nép, Nyr. 8:568). Holnap reggelre az a fa mind ki legyen vágva, a derekából boros hordó készítve (Arany L. Népm., l. Nyr. 10:213). Nagy nehezen vártuk, hogy búzánk megőrölve legyen: mert nem volt kenyérünk (kifogástalan szerkezetnek mondja Imre S. id. h.; olv. meg legyen őrlve).

írva volna, írva lenne, írva lett volna: Írva a levél ugyan meg volna, csak be is volna már pecsételve: geschrieben wäre der Brief wohl; wenn er auch schon versiegelt wäre (Verseghy, Sprachlehre 259). — Ha az ítéletnapig innátok rovásomra, sem lenne lefizetve tartozásom (Petőfi, Tigris és hiéna 2:1). Így aztán igen szépen elő lenne ama kor készítve.. (Athenaeum 1874. 67). — Ha parancsolva lett volna neki a sarcolás: a begyűlt pénznek az ország kincstárába kellett volna folynia (Tudománytár 1838. 3:241). Ha soha előre ki nem

lett volna is tervezve, Kaplan Giráj kardjának el kellett hagynia hüvelyét a vérig sértő szavakra (Jókai, Fehér rózsza 185).

Az idézett példákban az igenév csupa tárgyas igéből van képezve, értelme pedig valamennyi példában szenvedő. Ez a szenvedő értelem sokszor erősen kiérzik belőle. Vö.:

A dunántúli, a szögedi kiejtés kisebb-nagyobb mértékben ismertette s nyelvészeti célokra *használva van* (Arany: Hátr. pr. 314; kb. a. m. *használtatik*; vö. *föl van használva*!). Az írók.. e pályadij folytán a magyar történet ily célú kutatására újra meg újra *buzdítva vannak* (Rákosi J. jelentése az 1892-i Kócán-díjról; vö. *buzdítottatnak*). Mindig mást akar beszélni, mint ami *kérdezve van* (Beöthy Zs. egy vizsgálat alkalmával; vö. *ami kérdeztetik*). *Az van beszélve* a falu végén, hogy a Tüke Csanya meghalt (Nép, Sümeg; Molnár Kálmán értesítése; = *es wird davon gesprochen, es wird erzählt*). A. Hogy ez a tehén? B. El van adva má. A. *Hogy van eladva?* (Nép, Pest m.) — *Meg sem vala kísértve*, ha vajjon rövidség, csín, hangzatosság nem épen úgy eszközölhető-e magának a nyelvnek határai közt (Arany, id. Nyr. 8:395; vö. *meg sem kísértetett vala*). Gyakran *volt mondva*, hogy minden tudományi előadásnak definitióval kell kezdődni (Brassai, Tudománytár 9:65; vö. *gyakran mondatott és gyakran meg volt mondva*). Révai.. rendszere, mely amióta annak egyedül helyes volta elismertetett.. *megtámadva* senki által *nem volt* (Barna F., NyK. 7:337; vö. *meg nem támadtatott*). A zsigárdiak, mint *értesítve voltam*, Krisztus helyett Kirisztust mondanak (Zolnai Nyr. 19:504). — Pereszlényi Pál megjegyzi az ő gramatikájában, hogy a *-va ve* végű igenév a *vagyok* igével szenvedő jelentést vesz föl: »maxime pro praeterito perfecto, ut *meg van olvasva*, lectum est; *meg vagyok verve*, percussus sum« (I. Corp. Gramm. 482—3). Ez a szoba ma *nem volt szellőztetve*; ezt Szarvas G. Nyr. 20:473 egyértékűnek veszi evvel a német szenvedő mondattal: *Dieses Zimmer wurde heute nicht gelüftet*. Kovács Menyhért (azaz Kicska Emil, Nyr. 10:296—98) ezt a szerkezetet a görög szenvedő perfectummal fordítja: *meg vannak aranyozva* = χρυσῶν χρυσάσονται Odyss. 4:616, *van faragva* = ἀμυρδεδίνηται uo 8:403 stb. Vö. melyek *írva vannak* a proféták miatt (MünchK. Lukács ev. 18:31) = τα γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν. (Magam is ajánlottam az *írva van és írva volt* alakot mint a *-tatik tetik* elkerülésének egyik eszközét. Helyes magyarság 19). — Régi íróink sokszor a szenvedő képzőt is kitették az igenévben, pl. *El vagynak ezek rejtetvén* (Telegdi; ez és több más régi példa Révainál Gramm. 803—804). Csakugyan *meg vagyok csalatva* (KisK. Vig besz. 86, Olcsó ktár).

A Magyar Nyelvőrben már sokan és sokszor kifejtették,¹

¹ Barkász Károly Nyr. 3:489, Joannovics György 9:362, Csengeri János 10:214, Kicska Emil 10:294 és 303, Szarvas Gábor 19:327 és 20:523. Így már előbb Barna Ferdinánd NyK. 7:384. Vö. most még Gyomlay Gy. NyK. 37:97.

hogy *meg van írva* nem egyértékű a *megíratott* és a *megírták* igealakokkal. A különbséget talán legszabatosabban így fejezhetjük ki: Emezek, ige létükre, történést fejeznek ki; ellenben az *írva van* vagy *meg van írva* szerkezet — melynek főeleme az állapothatározó igenév — a cselekvés elvégeztével beállott állapotot fejezi ki. *Írva van* = ném. es ist geschrieben, ellenben *íratott* = es ist geschrieben worden (és *írták* = man hat geschrieben). Aki nem érzi a kettő között a különbséget, arról már Szarvas Gábor igen határozottan és teljes joggal úgy ítélte, hogy »vagy nem magyar születés, vagy a sok újságolvasásban végkép megromlott a nyelvérzéke« (Nyr. 20:523).

Ettől az állapothatározó szerkezettől, amelyet az egész magyar-ság talán már évezredek óta használ, élesen különbözik az a másik használat, amely szerint ugyanezt a szerkezetet eredeti régi jelentésétől eltérítve a történet kifejezésére is alkalmazzák. Régi irodalmunkban e jelenséget a latin nyelv hatásából magyarázhatjuk¹, újabban a dunántúli nyelvjárásokban s némely íróknál a német nyelv hatásának róhatjuk föl. Ime néhány példa²:

írva lön: Atyám ha lön ő halálán [= mikor halálán vala], nekem ötüle így lön hagyván, hogy soha férjhez ne menjek (ÉrsK. 460, Katalin-leg.; »semmiképen *ne légyen halogatván*« uo. 476 = *ne sit dilatum* stb.). Az idvességemnek úta nekem ez éjjel lön mutatván (uo. 504). Örök áron föld lön az asszonynak adva (Huszi: Aen. 24). S elragadva lön Erzsébet Cillejinek várába (KisfS. Frangyepán Erzs. 8; így. A megboszult hitszegő 23, 27 stb.). Mint bérci fa áll, mely vetve szelektől s pusztító viharok közepett lön nagyra nevelve (Vör. Eger 3:135). A kastély kapui most ki lőnek tárva (Sárosy: Arany tromb.² 253). Ő csillagit látták a bölcsek s napkeletről vezérve lőnek (Tompá: Héber legenda; így Tompánál többször). A szobaföld kirakott padolattá lön alakítva (Arany: Elv. alk. 2:6). Újabban a »kisöcséség« lön felfedezve szépítő kifejezésül (Arany Próz. 458). Az *aki* összeírása.. az Akadémiában is nagy tekintélyek által helyeselve lön (Arany Hát. próz. 344). Számláltam minden fillért., háztartásom meg lön szorítva (Arany lev. Tompához). Rakva lön a magtár, mintha színig volna (Arany: MO. 2:7). Mikor a hó elkezd esni., az igen szépen lön visszaadva apróra tépett papirosokkal.. (Jókai: A m. nép élce 128). Midőn az megtalálva lön: *when it was found* (Szász K. Téli rege 5:2). A munka maradékimnak *leve hagyva* (Kaz. Pályám eml. I. 1823).

¹ A latin hatás mellett szól a többi közt az a körülmény, hogy a régi irodalomban úgy szólván csak az elbeszélő *lön*-nel való körülírás fordul elő ilyen használatban: *adva lön* mint a lat. *datus est* v. *datus erat* fordítása.

² Más példák Nyr. 3:491, 14:79, NyK. 7:391—394.

írva lett: Iszonyu lett a tűz s asszonyám mégis meg lett engesztelve (1803. Kaz. Levelez. 3:89). Ki lett keresve minden elválasztó különbözés regulája, s a pártok vélekedései meg vagynak hányva vetve (1828. Döbrentei¹). Gvadányi, .. Fortunatus s mit én tudom miféle apróság.. az egész városban fel lett kutatva, elkölcsönözve és megéve (Arany Önéletr.). Nem lett felcsúfolva fenhéjazó reményeiben (Jókai: Enyém t. ö.¹ 3:144). Mikor az indítvány el lett fogadva, Veronka oda inté magához Gligort (Jók. Száz leány egy rakáson, a vége felé²). A látogatás így csak rövidre lett szabva (Szász K. Ebers: Egy polgarm. 2:12). Nyelvjárásokból, leginkább dunántúliakból: A répa utólja le lőtt füleszve 12-én (béresgazda levele Nyr. 13:43). A láda mög lőtt csinálva (uo. 285). Míg a fiát ölelgette, ki lett mondva ítélete (Abafi: Göcseji népd. 2). Meg lett mondva, meg lett kérdezve stb. (Sümeg, Molnár Kálmán közlése). Ott igen meg lett ajándékozva (Pápa vid. NyF. 17:17). Az lett elvégezve (Nép, Badacsony vid.). Be lett ótva (Mátyusföld, Nyr. 20:264). Ki lőtt dobolva, mög lőtt mondva stb. (Nép, Szeged és vid., Rácz Manó értesítése; szintén mint Szegeden dívót említi Gyomlay Gy. NyK. 37:98). Adán, Bács m., »közönséges: Meg lett mondva, hogy ebédre ott legyünk. A Margit nem lett meghíva (NyF. 37:28).

írva lesz: Egyszer valamikor meg lesz mondva az istenhozád (Faludi 165). Amint utóbb meg lesz mondva (727). Tudták, hogy vagyonos ember és meg lesz fizetve fáradságok (734). Le lesz törölve e szenny majd általa (Kaz. epist. Vitkovicshoz³). Ez sohasem esik botlások nélkül, de a botlás el lesz felejtve (Kaz. Pályám eml. 39). Meg lesz tartva szentül (Sárosy: Arany tromb. 4. én.). A kibújt szög le lesz hajtva, mert csak így tartja meg a patkót a patán (Herman O. MNy. 2:247). Nyelvjárásokból: »A buza még lesz örvő, a liszt még lesz szitávo, a lisztébü tiészta lesz gyurva, oszt még lesz sütfő« (Göcsej, Nyr. 14:213). Hugyan lesz évidvé (elvive, Pápa vid. NyF. 17:17).

Ez az újabb használat úgy látszik Faludi korában, mintegy kétszáz évvel ezelőtt, kezdett elterjedni. Faludi ezt is — mint több más effélét — alkalmasint a nép nyelvéből vette. Már Verseghy Ferenc megrója e szerkezetet s az igenévnék azon használatai közé sorozza, amelyek »germanismi sunt, qui ab hodiernis

¹ Idézi Barna F. NyK. 7:373: Tanulmányok a magyar régi egyszerű s az újabb összetett szenvedő igealak körül. Barna F. szerint Döbrentei honosította ezt meg az irod. nyelvben és »ennek a sült idegen igeidomnak meghonosításában németebbnek mutatta magát a született németeknél is.«

² Így Jókainál igen gyakran; Egy az Isten c. regényében megszámálta valaki, hogy 36-szor fordul elő ez a szenvedő forma.

³ Többször állították általánosságban, hogy *írva lesz* helyes, ha jövőre vonatkozik s nem jelenre. De nem ez a dolog veleje, nem ez különbözteti meg a két használatot egymástól. Ime Faludi és Kazinczy mondatai jövőre vonatkoznak, mégsem helyesek, mert nem jövőbeli állapotra, hanem jövőben való történéésre vonatkoznak.

affectati hungaricas aures ingratissime feriunt»; ő a következő példát idézi: *érdemek által magosabbra emelve lettek pro emeltetek* (1817. Analyticae stb. 2:305). De csak a 19. század második negyedében hatalmasodott el ez a szenvedő forma irodalmunkban s mintegy félszázadig uralgott. A Nyelvőr azonban mindjárt megindulásakor üldözni kezdte¹, s azóta mindinkább tért vesztett. És annyit emlegették és annyiszor megrótták a *meg lett írva* alakot, hogy az eltompult nyelvérzékűek s az ítélni nem tudók, akik szajkó módjára mindig csak mások véleményét ismétlik s a saját nyelvérzékükre semmit se mernek rábízni, végre oda jutottak, hogy az *írva van* alakot is magyartalannak és csunyán hangzónak tartják!

Meg kell még említenünk, hogy Arany János is foglalkozott evvel a kérdéssel. Hátrahagyott prózai írásaiban (415) van egy kis fejtegetés ilyen címmel: *Szenvedő formái segédige*. Azt mondja a többi között:

A szenvedő forma sűrű használata.. ellenkezik a magyar szókötés természetével. De még inkább megvesztegeti nyelvünket a mostanában felkapott *lesz* segédige által képzett szenvedő: »A tanácsban el lett határozva.« Van ugyan egy részesülői szókötésünk,

¹ Szarvas G. Nyr. 1:195, Volf Gy. 1:294. stb. Imre S. Idegen és hibás szólások bírálata 1873. 141. Már előbb kikelt ellene Arany László a Budapesti Szemlében 1866. 455, továbbá Barna Ferdinánd idézett akad. értekezésében panaszkodott, hogy »nem egy tagja e tek. Akadémiának a *lett-es* szenvedő ígéhez dolgozataiban makacsul ragaszkodik« (NyK. 7:334). Különös, hogy a különben olyan szigorú Gyergyai Ferenc megemlíti, de nem ítéli el (A m. nyelv sajátságairól 1856. 87). Érdekes Csapodi megjegyzése, mely szerint »a *meg lesz írva, be lett sorozva* félék fejlődhetnek tisztán a magyar nyelvből, idegen hatás nélkül is« (Nyr. 13:422). Talán csakugyan fejlődhetnek volna, mert hisz az *írva van* mellett régóta megvolt az *írva lesz* és *írva lett*, melyek az állapotnak beállítását, tehát szintén történésfélét fejeztek ki. Zrínyi M. csakugyan ír egy helyen ilyent: »Menjen más, aki nem Nagy Sándor, cselekedje azt, akit ő cselekedett, *oda lesz rontva*, hogy még a neve is elvesz.« Toldy kiad. 203. És Szarvas Gábor is Nyr. 19:38: »Igy történt, hogy az Úr-imádság kezdete szintén a latinhoz híven *így lön fordítva*.« Látszólag történetet fejez ki, de voltaképen arra vonatkozik, hogy 'így van fordítva'. Vö. a fönt Aranyból és Baksayból idézetteket: *rakva lön* és *meg lön állapítva*. (Szarvasnak ez a mondata egész vihart támasztott, l. Nyr. 19:178, 273, 20:520, 521. Szarvas uo. 19:326 és 20:472 s 524 megígérte, hogy igazolja s bővebben kifejti nézetét, de azotúl többet nem írt róla). Mivel azonban a *be lett sorozva*-félék először Faludinál jelennek meg s ma is leginkább Dunán túl járatosak, alig kétkelhetünk, hogy a német szerkezet hatása alatt terjedtek el.

mind a *van*, mind a *lesz* igével; de ezek ama szenvedőtől lényegesen különböznek. Nem csupán azt fejezik ki, hogy valami *történik* vagy *történt* szenvedőleg; hanem a történőnek teljes *bevégzését* is, folyamára való tekintettel. Így bátran mondhatnók: »A víz-vezetés ügye, melyen a tanácsban sokáig vitatkoztak, már el *van* határozva. Még nem *volt* határozva, mikor Péter felszólalt és hatalmas beszédet tartott. Mihelyt, úgymond, el *lesz* határozva, mindjárt fognak jelentkezni vállalkozók. De a vitatkozás nagyon tartós vala, mire el *lett* határozva, beesteledett.« Mindezekben a *bevégzést* a *folymattal* viszonyban gondoljuk, nincs rajta legkevesebb idegenszerűség is. De minden perfektumot, derűre borúra, *lesz* segédigével csinálni, teljes barbarizmus.

De Arany János úgy látszik bővebben is akart írni erről az érdekes tárgyról. Ezt egy ceruzával írt érdekes vázlatából következtetem, amely előttem fekszik s amelyet ez alkalommal közlök¹:

1. *Jelen*: *van*: le *van* kaszálva (megfelel a *végzett* jelennek: görög perfectum²).

(le *lesz* kaszálva: *németes*; *passiva*. Ez nem használtatik.)

2. *Mult* *volt*: le *volt* kaszálva

lett: le *lett* kaszálva. Nem mindig } *Végzett mult.*
németes.

3. *Jövő* —

lesz: le *lesz* kaszálva. Nem mindig } *Végzett jövő.*
németes.

1. Be *van* az én szűröm ujjá kötve. A kállai utca ki *van* festve. A búza le *van* vágva. A jelentés le *van* írva.

2. A búza már le *volt* vágva. Már a jelentés le *volt* tisztázva, mikor ő oda jött.

Mire a búza le *lett* vágva, beesteledett. Mire a jelentés le *lett* írva, a szolgabíró elment hazulról.

3. Ha le *lesz* írva, csak tedd a többihez. Ha le *lesz* vágva, jöjjetek haza.

Ezek jogos magyar kifejezések.

¹ Ezt a vázlatot magától a költőtől vettem át (1879-ben a Margitszigeten) azokkal az apró cikkekcskékkal együtt, amelyeket ugyanakkor adott át a Magyar Nyelvőr számára s amelyek meg is jelentek a Nyr. 8. és 9. évfolyamában (8:322, 552, 9:23, 186, 188; újra közölve a Hátrah. próz. 383—386 és 387—391). Minthogy a költő azt kívánta, hogy ne tegyük ki a nevét a cikkek alá, a *Szalontai J.* álnévvel jeleztem eredetüket.

² Rendkívül érdekes, hogy itt Arany János találkozik Kicska Emillel, ki a mi szerkezetünket szintén a görög perfectummal azonosítja, mivelhogy a görög is »nem a cselekvést, hanem a cselekvésre következő állapotot érezte a γέρραα alakban« (l. Nyr. 10:298). Hasonlókép Gyomlay Gy. NyK. 37:97—98.

Nem jogos az ilyen:

Jelen: A tanácsban határozva lesz (határoztatik; es wird). Ezt még nem igen halljuk.

Mult. A tanácsban határozva lett (határoztatott; es wurde), hogy stb. *Ellenben jogos:* »mihelyt a tanácsban el lett határozva«; mert parallel ezzel: »a tanácsban már el volt határozva«.

Jövő: A tanácsban holnap az lesz határozva (fog határoztatni = es wird — werden). *Ellenben jogos:* Mihelyt a tanácsban el lesz határozva, mindjárt hozzáfogok az építéshez.

Tehát jogos, mint végzett jelen, végzett mult, végzett jövő. Nem jogos mint egyszerű passiv jelen, passiv mult, passiv jövő. De a lesz formának jelen ideje nincs. A van formának jövő ideje nincs.

*

Még az *írva van*-félélknél is gyanusabb némelyek szemében a *halva van, le volt hullva, föl lesz öltözve*, t. i. azok a kifejezések, amelyekben az igenév tárgyatlan igéből van képezve. Pedig ezek époly kifogástalanok, époly helyesek, mint amazok, s aki ezeket válogatás nélkül hibáztatja, szintén elárulja nyelvérzéke tompultságát s a nyelv életében való járatlanságát. Ezekre a kifejezésekre nézve már többször közöltünk bizonyítékokat¹, mindazáltal itt is közlünk egy csomót, hogy szemléltessük e használatnak elterjedt voltát. Sok író és különösen sok nyelvjárás még túlmege a rendes irodalmi szokáson (némely nyelvjárás már nem is csak az állapotot, hanem a cselekvés befejezését, megtörténtét jelöli vele²); az ilyen szokatlanabb példákat mindenütt a második s harmadik csoportban idézzük;

halva van (= τέθνηκεν, Gyomlay Gy. Ny. K. 37:103), de rendszeren igekötővel vagy más határozóval: *meg van halva, el van szakadva, itt vagyok szállva* stb.; pl. Mi ebül vagyunk szállva (Mikes 1. lev.; ».. vagyunk szállva« még 10., 36., 37. lev.). Nincs elromolva a lelkiismeretem (Pet.). A galamb meg van sülvé (Brassai: Böv. mond. 22). Az útfélen egy szekeret találunk, mely el van akadva a degetben (Jók. Enyém t. ö. 3:61). Meg találja valaki hallani, s akkor veszve van (Jókai: Csataképek 242, Nemz. kiad.). A kelt tészta csak meg van kelve, a költ tészta akár sülvé is lehet (Lehr: Toldi 74). Minden ízöm porom szerte van hullva (Krizsa 481).

¹ L. MHat. 2: 308, Nyr. 3; 487, 10: 213, 296, 20: 523, 28: 298, — *El van utazva*, ezt úgy látszik először Arany J. róttá meg Hátr. pr. 415, aztán Arany L. BSzemle 1866. 455. Vö. még Nyr. 28: 297—299.

² Egyes nyelvjárásokban talán idegen nyelvi hatások is előmozdították ezt a messzemenő használatot, pl. Erdélyben s Moldvában az oláh, északon a tót nyelv összetett perfektuma; oláh *am jurat* 'esküdtem', szó sz. 'vagyok esküdt', — tót *prisahal* sem ua.

A ruhája ki van szakaddal; ki van a könyököd lyukaddal (Nyr. 8:40). Meg van háboredva (elment az esze, Nép, Nagybánya).

Jézus monda: Beteljesedve vagy: consummatum est (Pesti G. János ev. 19:30; más bibliaford.: beteljesedett stb., l. Szarvas: M. igeid. 62). Mégyn a sötétség előtte [a hajnal előtt] szaladva, a tengereken túl vagy már haladva (Gyöngy: MV. 2:2). A malom gátja a kiskálnai határhoz vagy ragaszkodva (1718. Oklsz.). Ebben máig mindnyájan meg vannak egyezve (Brassai: MMdt. 3:196). Ruháik tele vannak ragadva koldusdinnye-dióval (Jók. Csataképek, nemz. kiad. 10:208). Egyen azonban egészen el vagyok ámulva (Rákosi J. BH. 1898. V. 21). A járattossal is meg vagyunk járva (Baksay S. Nyr. 14:85; vö. megjártuk). Ha a feleség is el van adósodva (Miksz. Jókai é. 1:218). Budapesten mindenki el van adósodva, még az uzsorások is (Pásztor Á. Az eladósodott Bpest). Abban van elbujva a zöld király leánya (Merényi: Sajóv. népm. 1:44).

Apáink bé vannak futva, Györgyi bé van menve, itt vannak születve, meg van változódva, meg vannak házasodva a legények (Moldvai csáng. Nyr. 30:115). Megszáradva-e a széna? Nem száradva meg (így e h. nincs! Halmágy, Nyr. 31:230). Jól rá van teremve (a dologra, Háromszék, Butyka B. értesítése). El vannak fázódva, éhezve (Székelyföld, Sebestyén Gy. Regös én. 337). Ê van indulva, le vagyok feküve (Magyardécse, Szolnok-D. m., Sófalvy K. közlése; »e nyelvjárás mult idő alakot legfeljebb ha elvéteve használ«, jegyzi meg a közlő). Alsó-Fehér megyében »a határozó igenévnék igen gyakori használata van ilyen intranszitiv igékben is: le van feküve, *el van utazva*, *menve*, fel van állva, nem vót legyüve« (Nyr. 25:350). A háromszéki nyelvjárásban is »az *ért* helyett a cselekvés végzettségének kiemelésére a körülírt perfektum járja; így *le van írva*, sőt effélék is: *el van utazva*, mind fel van jöve a zsendely, abba má be vagyok egyezve, fel vagyok má ötözve stb.« (Erdélyi L. Ny. K. 35:357, 369). Vácon »e határozói igenév a *vagyok* igével összekötve igen gyakori használatú: be van kappâ, *ê van utazzâ*« (Ny. F. 10:33). Mingyárt meglátta, hogy a feje fel van kelve (Heves m., Berze Nagy J. Népm. 224). Amibe ê van indóva (indulva: »amiben fârad«). A zsebje meg van hízva. Nincs kigyüve: nem tudjuk (nem derült ki; mindezek Nyitra m. Nyr. 33:468—471). A zacskóból ki van fogyva a dohány (Baracska, Pest m. Jenő Sándor ért.). Ê van éhözve, fázva, gárgyúva (Nagykörös, Papp I. ért.). Ki van bujva már a szemzés. Tévedve vannak az urak. El vagy-e már csépelve? (elcsépeltél-e már? Mindezek Zentán; Guelmino J. ért.). Má magba van mönve a saláta. Nem is tudtam, hogy az Ilka férhő van mönve (Kis-Zombor, Torontál m. Bacsó Gy. ért.). Ne kerüljön az uram elejbe, mer nagyon meg van rá haragudva. Még a baj nincs megörököve (a köhögés; Ajka, Veszprém m. Ney F. ért.).

halva vala: Lábai valának megsebesülvén (VirgK. 60). Hol sokan valának egybegyülve (Károlyi Bibl.) Elesvén vannak és fekszenek (MA. Scult. 94). Mikor János vitéz oda ért; valának egybegyülekezve mind a boszorkányok (Pet.). Ő is szörnyen meg

vala indulva (Arany: Toldi 6:11). Háttha nem is halt meg, el
vala rejtezve (Arany: TSz. 6:82). Hajótörést szenvedve látta, élte
tengerében, és el vala szörnyedve (KisfS. Tátika 1:72).

halva volt: Meg volt mosdván (Born. Préd. 217). Oly
annyira el voltak merülve munkájokba: so sehr waren sie in ihre
Arbeit vertieft (Verseghy: Sprachl. 259). Az ostor nyakára volt
tekerődve (Kovács P. Fars. kaland 22, Olcsó kvtár). Azért mégsem
voltak ám annyira belemerülve (Pet. Elbesz. 11. MKtár). Elmult
három éve, hogy lábbal se voltam fordulva feléje (Arany: Toldi
est. 4:28). Az nem lepte volna meg, ha rögtön vasra vereti,
arra el volt készülve (Jókai: Csataképek 241, Nemz. kiad.). Ma még
ettünk ittunk és holnap jól voltunk lakva, de örökre (Jókai:
Hétk.¹ 2:173). Nagyon meg volt illetődve (Eötvös K. Munk.
15:39). Ida k. a. bálba volt öltözve (249). Az összes bizottság bele
volt szeretve abba, hogy.. (Herman O., id. MHat. 2:309). Nyáron,
mikor Shakespeare-be volt lázasan beleszeretve, Antonius beszédét
szavalta el (Miksz. Jókai élete 1:78). Kihúzta Jankó (a buzogányt),
hát kétfelé volt esve (Arany L. Népm., id. Nyr. 10:213). Az (a kút)
úgy bé volt fagyva (Nyr. 30:606).

Születve volt a vidék legügyesebb mesemondója gyanánt
szerepelni (Arany Próz. 420). Amint füllel földön fekve vala (Arany:
MO. 3:47, 1. MHat. 2:308). Átfutott a fenyőszálon, ott aztán
meg volt menekülve (Jókai: Eppur si m.¹ 3:156). Sebestyén né a
térdére volt könyökölve (Jakab Ö., id. Nyr. 28:356).

»Ideje volt már, hogy meghaljon, mert egész ki volt kötökezve
(kiszáradt.)« (Jászberény, Nyr. 18:330). Be vót nyakáva (Mátyus-
föld, Nyr. 20:264). El vót a dolog csendesedve: a dolog elmult.
Ê vót maradva: adós volt (Nyitra m. Nyr. 33:468—9). Ê vót má menné
(Vác, NyF. 10:33). Ki vót menné a helyiből (Nép, Verőce, Nóg-
rád m.). Le volt menve a hús a kézcusklón (Szabolcs m., Nyr.
12:508). E nád föl vót nyőve (Nép, Kőszeg vid., Grábler Ida ért.).
Ê vótam menve, fel vót kelve (Magyardéce, Szolnok-D. m. Sófaly
K. ért.). Kiálltam az iskolából, és: ki vótam állva (Szolnok-D. m.
Nyr. 17:317). Itt mostanáig nem vót lakva pap; le vót feküdve
páter stb. (Moldva, Ny. 30:115).

halva lesz: Meg vala írva, hogy harmad napig lészen halva
(Pázm.). Míg az maga során könnyekre lágyulva epedend s hasonló
lángokra lesz gyúlva (Sárosy Gy., Abafi kiad. 254). Azt gondolod,
hogy mindig kötényedbe lesz fogózkodva (a gyereked)? (Miksz.
Különös házasság 1901. 2:51). "Έσσειται ἡμεας ὅτ' ἂν ποτ' ὀλωλῃ
Ἴλιος = lesz majd nap, mikor majd elveszett (veszve) lesz« (így
ford. Gyomlay Gy. NyK. 37:101).

telve lön, telve lett: Míg telve lön a szoba (Athenaeum
1842. 2:361). Telve lön legottan kis kosárja (Tomba: A jávorfa;
vö. Alig mondta ki, mingyárt úgy tele lett az asztal minden féle
étellel itallal, Arany L. Népm., Nyr. 10:214). Pusztá már a föld
határa, ékessége veszve lön (Tomba 1:282).

Öltözködve igen hamar fel lett (Arany: Toldi est.). Azt hihet-

nék az emberek, hogy össze voltunk beszélve (Miksz. Különös házasság 1901. 2:259).

halva volna: Az orosz lány fiait úgy húzza, mintha halva volnának (Pázm.). Mintha vassá volna karja, maga válna (Arany: Toldi 1:6). Oh, élve ha volnál [vö. »ha ez és ez élven volna: élne« Tolna m. stb. MHat. 2:309], büszke dalodtól lángra lobogna a két haza most.. Oh halva bizonynal a dalnok (Jókai: Petőfi-keresők, költemény 1899). »Nincs-e valamelyik kulcsa elveszve? — Nem tudnám, hogy el volna veszve. — No jól van, hát úgy-e nincs elveszve? De ha elkezdi keresni valamelyiket és nem találja abban a pillanatban, mingyárt el van veszve. — Ez bizony igaz lehet. — Hát lássa, ha a grófot nem keresné, a gróf nem volna elveszve« (Miksz. Különös házasság 1901. 2:65). Az ördög sem gondolná, ha nem épen őbele volna bújva, hogy valaha detektív volt (uo. 67).

*

A teljesség kedvéért emlékezzünk még meg az olyan alanytalan mondatokról is, amelyekben a határozó igenév szerepel *van* igével. Ezeknek három fajtát különböztethetjük meg (NyK. 25:4). Némelyik egészen természetes úton fejlődött, valamely magától érthető s a helyzetből könnyen kiegészíthető alanynak kihagyásával; pl. *terítve van, tálalva van, be van fogva* e h. terítve van az asztal, az étel föl van tálalva, a kocsi be van fogva. Ide tartozik ez az időjárásra vonatkozó kifejezés: »*Meg van fagyva*; s mi e hét szombatjának reggelén okvetetlenül indulni fogunk« (levél eleje, Szemere P. Munk. 2:141; vö. szintén alany nélkül: *már fagy, majd ha fagy, reggelre megfagy*). — Máskor úgy keletkezik ilyen alanytalan kifejezés, hogy két rokonértelmű szerkezet összekeveredik; pl. Így vagyon róla megírva (Virg K. 15) = így ír róla a szentírás \times ez van róla megírva. *Az ocskói kastélyért már meg van fizetve* (Jókai: Szeretve mind a vérpadig¹ 1:185) = a kastélyért már megfizettünk \times a kastély ára már meg van fizetve. — Ami ezeken kívül előfordul, noha egyik-másik kifejezés elég gyakori s jó íróknál s itt-ott a népnél is található, mind német mintára van szabva s nem érdemel utánpótlást. Példák:

A dolgon *segítve van* (Brassai: MMdt. 3:77). A szeretet fog veled módot találtatni, mely által e bajon *segítve* legyen (Ar. és Pet. lev. 198). No fráter, te rajtad is *segítve* lesz (Jókai: Eppur si m. 1:94). Most nagy időre *segítve van* rajtam (Reviczky: Nóra). Meltóztassék oda működni, hogy e kínos állapotunkon *könnyítve* legyen (Tanítók Szava 1891. 20). — Vö. »A bajon mindaddig nem *segítődik*« (Nyr. 24:79).

Van gondoskodva fényes ellátásukról (Jókai: Eppur si m. 1:31). A tanodákban gondoskodva volt róla, hogy.. (Jókai emlékb. Jósikáról). Lesz róla gondoskodva (Baksay: Gyalog ö. 2:87). A tanárokról kitűnően van gondoskodva (B. H. 1895. XI. 18).

Magyarország története ezentul csak a régen múlté, azzal *be van számolva* a fátumnak (Jókai: Emlékb. Jósikáról). — »*Még mas[t] sincs főzve?* (még most sem kész az étel?)« (Örség, Nyr, 7:420). »*Még nem vót kész a ruha, még bele se vót kapva.* Akkor kaptak bele, mikor már ott voltam« (Nép, Rácalmás, Fehér m.).

NYELVÉSZETI FÜZETEK

— MONOGRÁFIÁK GYŰJTEMÉNYE. —

1. **Simonyi Zsigmond: A magyar szórend.** (Ára másfél kor.)
2. **Simai Ödön: Marton József mint szótáríró.** (Ára másfél korona.)
3. **Kocsis Lénárd: A mondatrészek Brassai mondatelméletében.** (Ára másfél korona.)
4. **Simonyi Zsigmond: Tréfás népmesék és adomák.** Nyelvjárási olvasókönyv. (Ára másfél korona.)
5. **Simonyi Zsigmond: Az új helyesírás** szövege és magyarázata. (Vászonborítékban másfél korona.)
6. **Rubinyi Mózes: Két tanulmány a nyelvészet s a nyelv-művelés történetéből.** Grimm és Révai. A mondat. (Ára egy korona.)
7. **Gombocz Zoltán: Nyelvtörténet és lélektan.** (Ára 1 kor.)
8. **Simonyi Zsigmond: Helyes magyarság.** (Ára két korona, egész vászonkötésben három korona.)
9. **Varga Ignác, Szabó Dezső, Kertész Manó: Nyelvjárási tanulmányok.** (Ára másfél korona.)
10. **Nagy Sándor: A váci nyelvjárás.** (Ára két korona.)
11. **Simonyi Zsigmond: Elvonás** (elemző szóalkotás). (Ára másfél korona.)
12. **Székely Ábrahám: Alanytalan mondataink alanyáról.** (Ára másfél korona.)
13. **Erdélyi Lajos, Horger Antal, Szemkö Aladár: Nyelvjárási tanulmányok.** (Ára másfél korona.)
14. **Simai Ödön: Dugonics mint nyelvújító.** (Ára másfél kor.)
15. **Simonyi Zsigmond (Bartha J., Melich J. és Szilasi M.): A Nyelvtörténeti Szótárról.** (Ára egy korona.)
16. **Berze Nagy János: A hevesmegyei nyelvjárás.** (Ára másfél korona.)
17. **Beke Ödön: A pápavidéki nyelvjárás.** (Ára két korona.)
18. **Gácsér József: Telegdi Miklós nyelve,** különös tekintettel a mondattanra. (Ára két korona.)
19. **Valló Albert, Ágner Lajos, Szenttamási János és Stan Vazul: Kölcsönös hatások a hazai nyelvek közt.** (Ára másfél korona.)
20. **Szűcs István és Gencsy István: Nyelvjárási tanulmányok.** (Ára másfél korona.)
21. **Kertész Manó: Analógia a mondat szerkesztésben.** (Ára két korona.)

22. Vértess József: **A gyermeknyelv hangtana.** (Ára egy kor.)
23. Szegletti István: **A főnévi igenév Arany Jánosnál.** (Ára egy korona.)
24. Réger Béla: **A határozott névmutató.** (Ára másfél kor.)
25. Beke Ödön dr.: **A vogul határozók.** (Ára két korona.)
26. Oláh Gábor: **A debreceni nyelvjárás.** (Ára másfél kor.)
27. Nádaí Pál: **A magyar népetimológia.** (Ára egy korona.)
28. Simonyi Zsigmond: **Az íkes ragozás története.** (Ára egy korona.)
29. Böszörményi Géza: **A jánosfalvi nyelvjárás.** (Ára egy korona.)
30. Geleji Katona István: **Magyar grammatikatska.** (Ára egy korona.)
31. Teleky István: **A tárgyeset Arany Jánosnál.** (Ára egy korona.)
32. Viski Károly: **A tordai nyelvjárás.** (Ára egy korona.)
33. Beke Ödön: **Kemenesalja nyelve.** (Ára egy korona.)
34. Horváth Endre: **A bakonyaljai nyelvjárás.** (Térképpel és rajzokkal. Ára két korona.)
35. Szolár Ferenc: **Jelentés-tanulmányok az asszimilációs jelentésváltozásról.** (Ára egy korona.)
36. Szeremley Császár Loránd: **Jelentés-tanulmányok a komplikációs jelentésváltozásról.** (Ára egy korona.)
37. Bacsó Gyula: **Az adavidéki nyelvjárás fő tekintettel a mondattani sajátosságokra.** (Ára egy korona.)
38. Szabó Sándor: **A szigetközi nyelvjárás.** (Ára egy korona.)
39. Vikár Béla: **A regös ének.** (Ára egy korona.)
40. Édes Jenő: **A balatonfelvidéki népnyelv.** (Ára egy kor.)
41. Búzás Győző: **A németes összetételek története.** (Ára egy korona.)
42. Fest Sándor: **Hangátvetés a magyar nyelvben.** (Ára egy korona.)
43. Galambos Dezső: **Tanulmányok a magyar vonatkozó névmás használatáról.** (Ára egy korona.)
44. Kräuter Ferenc: **A mássalhangzók hasonulása a magyarban.** (Ára egy korona.)
45. Pálfi Márton: **Kolozsvári Glosszák.** (Ára egy korona.)
46. Melich János: **A magyar szótárirodalom. I. A legrégibb szójegyzékektől P. Páriz szótáráig.** (Ára négy korona.)
47. Simonyi Zsigmond: **Igenévi szerkezetek.** (Ára egy kor.)
48. Szabó Lajos: **A nagykanizsai nyelvjárás.** (Ára egy kor.)
49. Laczkó Géza: **Játszi szóképzés.** (Ára egy korona.)
50. Klemm A. I.: **Baróti Szabó Dávid nyelve tekintettel a nyelvújításra.** (Ára egy korona.)